

בינ"ו עמ"י עש"ו

קונטרס

מגיד דבריו ליעקב

תניינא

שיחות מוסר על סדר פרשיות השבוע

כולל

דברי חיזוק והתעוררות

בענייני עבודת ה'

נסדר ונערך משיחות מוסר

שנאמרו במקהלות על ידי

הגאון הגדול

רבי יעקב חיים סופר שליט"א

ראש ישיבת 'כף החיים'

בצירוף חידו"ת על הפרשה

פרשת בלק

ירושלים עיה"ק תוכב"א

תש"פ לפ"ק

שיחות מוסר אלו הנדפסים כאן בס"ד, נסדרו ונערכו מתוך קלטות של שיחות מוסר שנמסרו בשנת תשמ"ו בירושלים ת"ו. ואם שגיתי, איתי תלין משוגתי. ובקשתינו שטוחה לפני המעינים הי"ו, כי כל שגגה וטעות יתלו בחסרון דעת העורך, ואנא יעמידוני על טעותי.

בסוף החוברת מצורף מאמרים על פרשת השבוע, ממאמרי רבינו שליט"א על התורה כת", אשר רובם רואים אור לראשונה כאן בס"ד.

ניתן להצטרף לרשימת התפוצה

במייל: 8542164@gmeil.com

ניתן להשיג את החוברות
בנקודות המכירה
של י. בלוי בבתי הכנסת

©

כל הזכויות שמורות

אין לצלם להעתיק לשכפל וכל כיו"ב,
בלא רשות מפורשת בכתב מהמחבר

הערות והארות תיקונים יתקבלו בשמחה,
ובעז"ה יתוקנו במהדורה הבאה

להערות והארות
ניתן לפנות בשעות בין הסדרים
לפלאפון מספר 0548-542-164

פרשת בלק

מפתח עניינים

בקללת בלעם היה נתון כלל ישראל בסכנה עצומה / אהבת ה' יתברך לעם ישראל / התבוננות בחסדי ה' ובפרט בחסד ששם חלקנו בקרב ישראל / מבטן שאול שוועתי - כל איש ישראל יש לו קשר עם הקב"ה / אפילו מכעיסין וממורין לפניו אינו זז מתוכן / מה הוא רחום אף אתה רחום / מי אל כמוך - מידת הסבלנות / נושא עוון - להשיב טובה תחת רעה

מפתח חידושי תורה

- א. בענין בלעם הרשע..... כא
ב. בענין מי קלקל בשיטים עם בנות מואב..... כב

הלימוד בחוברת זו מוקדש לעילוי נשמות

מסעודה בת חסיבה	אליהו מאיר בן סימי	יפה בת עליה
שמעון בן עליה	יוסף בן אסתר	פיבי בת חסיבה
מסעוד בן אסתר	סימי בת חנה	מרגלית בת סימי
יצחק שלום בן צ'לחה חנה	שולמית בת כחילה רחל	יעקב בן עליה

תנצב"ה

בקללת בלעם היה נתון כלל ישראל בסכנה עצומה

בעזרת ה' יתברך נראה להתבונן ולעיין בפרשת השבוע, פרשת בלק.

וירא בלק בן צפור את כל עשה ישראל לאמורי. ויגר מואב מפני העם מאד כי רב הוא ויקץ מואב מפני בני ישראל. ויאמר מואב אל זקני מדין עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו כלחוך השור את ירק השדה ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא. וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה אשר על הנהר ארץ בני עמו לקרוא לו לאמר הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את עין הארץ והוא יושב ממוול.

בזהר בפרשה, מבואר גודל הסכנה שכלל ישראל היו נתונים בה באותה שעה. הרבה תקופות קשות עברו על עם ישראל החל מזמן פרעה והרבה סכנות היו, אך אחד הרגעים המסוכנים ביותר שהיה לכלל ישראל, שעם ישראל היה נתון בסכנה עצומה, היה המעמד הזה, כאשר בלק ובלעם באו בעצה רעה על עם ישראל.

בזהר (ח"ג דקצ"ד ע"א) אמרו רבותינו, כי חצי מהשם 'בלעם' וחצי מהשם 'בלק', יוצר את השם **עמלק**. הוא האויב המסוכן ביותר שעומד נגד ישראל, ולכן בלק קורא דווקא לבלעם שהוא משלים אתו את הבחינה הזו של עמלק, כדי לקלל את ישראל.

א. באמת יש להבין מהו המושג של הקללה, ואיך הקללה פועלת. הלא לכאורה, אם מגיע לאדם עונש, אם כן גם בלא הקללה הוא יקבל את העונש, ואם לא מגיע לו עונש, מה אכפת לו שיקללו אותו? גם אם יקללו אותו מבוקר ועד ליל הרי לא מגיע לו עונש, ולמה הקללה תועיל?

וביאר בזה האור החיים הקדוש, כי הנהגתו של ה' יתברך ברוב רחמיו על הברואים, היא 'ארך אפים'. אפילו אם אדם חטא הרשיע וקלקל הרבה, הוא לא נענש מיד אלא הקב"ה ממתין ומחכה אולי ישוב בתשובה. כמובן שאין הכוונה שכך זה לעולם ועד, כי 'כל האומר הקב"ה וותרן וותרו מעוהו' (בבא קמא ג), אבל כך היא המידה, שמאריך אפיה, הוא ממתין ומחכה, וגבי דיליה, אחרי זמן אם האדם לא עשה תשובה הקב"ה נפרע ממנו.

כאן, במידה הזו של ארך אפים, פועלת הקללה. כאשר אדם מקלל את עצמו או את אחרים, הוא מסלק את ההנהגה הזו של 'ארך אפים', ואז פוגע בו העונש המגיע לו לפי מעשיו.

ולכן כל אחד מאתנו צריך להתחנך היטב בשמירה על הפה כמו שצריך, שלא לבוא לידי קללה. הגאון חיד"א ז"ל בספר עבודת הקודש (צפורן שמיר אות קפ"ח וע"ע בספרו מדבר קדמות מערכת כ' אות י"ט) מביא מדברי הזהר הקדוש (ח"ב דרס"ו ע"ב), שיש כת של מלאכים שנקראים 'עוררי יום'. התפקיד של המלאכים הללו הוא לשמוע את הקללות שאדם מקלל, ולענות אמן אחרי דבריו ולאחל לזה שקללו אותו שאכן יבואו עליו הקללות.

אהבת ה' יתברך לעם ישראל

ובהיות והשעה היא שבאו בלק ובלעם על ישראל היתה שעה של סכנה גדולה לישראל, לכן אנחנו רואים בהפטרה (מיכה פ"ו) שהקב"ה דורש מאתנו להתבונן ולזכור את חסדיו שעשה עמנו באותה התקופה. שמעו נא את אשר ה' אומר, קום ריב את ההרים ותשמענה הגבעות קולך, כי ריב לה' עם עמו ועם ישראל יתווכח, עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי, הקב"ה מגיע לעם ישראל ושואל אותם, עמי, שבחרתי אתכם מכל האומות, אמרו לי מה עשיתי לכם? מה עייפתי אתכם? הרי כי העליתיך מארץ מצרים ומבית עבדים פדיתך ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים, נתתי לכם שלשה רועים טובים שמסרו את נפשם בעבור כלל ישראל, וכמו שתרגום יונתן בן עוזיאל (מיכה ו' ד') אומר שמושה רבינו היה התפקיד שלו ללמד אותנו את התורה, אהרן היה התפקיד שלו לעבוד במשכן לכפר על העם, ומרים התפקיד שלה היה להורות וללמד את הנשים.

עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור מן השטים עד הגלגל למען דעת צדקות ה'. ומפרש רש"י: תזכור, שלא כעסתי בכל אותם הימים.

באותו זמן שבא בלעם עם העין הרעה שלו לקלל את ישראל ולעורר עליהם את מדת הדין, הקב"ה העלים את כל מידת הדין והסתיר אותה, וכמו שאמר בלעם (במדבר כג, ח) 'מה אזעום לא זעם אל'. למרות שהנהגתו של ה' יתברך שיש כעס לפניו בכל יום, כמו שנאמר (תהלים ז, יב) 'אל זועם בכל יום', והוא רגע קטן פחות מכדי אמירת 'רגע' (ברכות ז.), באותה התקופה הקב"ה שינה מההנהגה הזו ולא כעס כלל. בלעם מחכה לאותה השניה של הזעם של ה' כדי לקלל את ישראל ולהביא עליהם כליה, אבל היא לא מגיעה. וכמו שכותב רש"י 'לא כעסתי באותם הימים', וזה לא היה יום או יומים אלא במשך תקופה ממושכת בלעם עומד ומחכה לרגע הזה שהקב"ה יכעס ואז יוכל במילה אחת לכלות את ישראל, וכמו שהביאו התוספות במסכת ברכות (י:.) שבאותה שניה יכל בלעם לומר מילה אחת 'כלם!' תביא כליה על עם ישראל רח"ל. אבל הקב"ה לא כעס, ואדרבה, הוא הפך את הקללה לברכה, ומהמילה 'כלם' עשה 'ותרועת מלך בו', מלך אותיות כלם.

רבי חיים פאלאג'י מביא בספריו, על כאלו אנשים שהיו מסכנים ואומללים, שכידוע יש ילדים שנהנים לצער אותם ולהקניט אותם, אם להחביא להם כל מיני דברים וכדומה, ומעיד רבי חיים פלאג'י שבענינו ראינו באותם אנשים שקללו את הילדים האלה על מעשיהם, ואחרי זמן פגעה מידת הדין בילדים האלה והקללה חלה עליהם.

ובפרט בזמן שלנו שמידת הדין מתוחה, צריכים להזהר על זה שבעתיים שלא להוציא קללה חלילה על בר ישראל, מה שיכול לעורר עוד את מידת הדין.

והיות והיתה שם סכנה עצומה לישראל והקב"ה שינה את סדר ההנהגה שלו כדי להציל אותנו, לכן אנחנו מצווים לזכור את חסדי ה' יתברך הללו ואת אהבתו אותנו, כמו שאומר הנביא.

לדאבוננו הרב, הרבה פעמים אנחנו הולכים וחיים בבחינה של יתום בחיי האב. היתום בחיי האב, הוא זה שחושב שהוא יתום, והוא לא יודע שיש לו אבא אוהב. גם אנחנו לפעמים לא מכירים ולא יודעים שיש לנו אבא שאוהב אותנו, יותר ממה שאנחנו אוהבים את עצמנו, וכמו שכתב רבינו החפץ חיים זצ"ל (בספרו שמירת הלשון שער הזכירה פרק ב').

אנחנו חושבים שהאדם אוהב את עצמו יותר מכל דבר אחר, ודואג לעצמו יותר ממה שהוא דואג לכל דבר אחר. חכמי הנפש הוכיחו את זה, ממה שכשאתם יושב משועמם ויש לידו עט ונייר, הוא מתחיל לקשקש על הנייר, בפיזור הנפש. הוא לא חושב לכתוב משהו מסוים, אלא מה שיש במעמקי התודעה שלו, זה בא לידי ביטוי בקשקושים שלו. הלכו וחקרו ומצאו שרוב הפעמים אדם חותם שם את שמו, עוד פעם ועוד פעם. למה? - כי כך זה. האדם חושב על עצמו, מחשיב את עצמו, ומסתובב סביב עצמו.

זה אמת, שהאדם קרוב אצל עצמו ואוהב את עצמו. אבל זאת עליך לדעת, שיש אחד שאוהב אותך יותר ממה שאתה אוהב את עצמך, ומבקש את טובתך יותר ממה שאתה מבקש את טובת עצמך, וזהו ה' יתברך. והרבה פעמים אדם יודע את זה, אבל הוא לא חי את זה. ואדם צריך להחיות את הידיעה הזאת בקרבנו, לדעת ולחוש שהקב"ה אוהב אותנו וחפץ בטובתו.

התבוננות בחסדי ה' ובפרט בחסדי ששם חלקנו בקרב ישראל

ראיתי מכתב שכתב אחד הגדולים בדור הקודם, אל רבו המובהק. במכתב הוא מבקש ממנו בכל לב ונפש שיעשה עמו 'חסד וטובה גמורה'. איזה בקשה הוא ביקש? שיתפלל להקב"ה שיזכה אותו שיוכל להתפלל כל יום כמו שצריך. והוא הסביר במכתב את פשר הבקשה, מפני שכשאני מגיע לבית הכנסת ומתחיל בברכות השחר, כשאני אומר את הברכה של 'שלא עשני גוי' כולי מתמלא אושר ושמחה עד שקשה לי להמשיך הלאה ולהתפלל. על כן אני מבקש ממך שתתפלל עלי שאזכה להתפלל כמו שצריך.

זהו הדבר היותר מעולה והיותר גדול שיכול להיות לאדם עלי אדמות, 'שלא עשני גוי'. שהוא בקרב בניו אוהביו של מקום ויש לו זיקה קשר וחיבור תמידי עם הבורא יתברך. וכשאתם חי בהרגשה הזו, גם אם יהיה מה שיהיה ויתרחש עמו מה שיתרחש, תמיד הוא יהיה שמח ומאושר בידיעה הזו.

היה אחד שהגיע אל אחד הגדולים, ותינה בפניו את כל התלאות העוברות עליו. הן כבר כתב בספר הישר המיוחס לרבינו תם (ואינו לא) (פרק שישי) שהעולם הזה הוא 'נוה התלאות'. העולם הזה נברא באופן שתמיד הוא יהיה חסר, וגם אחרי כל החיפוש אחר תענוגי העולם עוד לא נמצא אדם שיוכל להגיד שהוא נהנה בשלימות מהעולם הזה. אם יימצא אחד שאומר על עצמו שהוא נהנה בעולם הזה ואין לו כאן סבל ומרורים, נוכל לברך עליו שתי ברכות, גם שהחיינו וגם משנה הבריות... אותו אחד סיפר לרב את כל היסורים שלו, הן מצד הבריות והן מצד הפרנסה, ועוד ועוד.

אמר לו הרב, יש לי מה להשיב לך, אבל קודם כל אני רוצה לשאול אותך שאלה. האם אתה יהודי מאמין וחרד, המקיים תורה ומצוות כמו שצריך? אותו יהודי נפגע, אמר לו 'בודאי, כבוד הרב'. שאל אותו הרב, 'אתה מתפלל בכל יום?' אמר לו, 'בטח, אפילו ארבע פעמים'.. שאל אותו הרב, 'וברכות השחר אתה מברך? את הברכה של 'שלא עשני גוי' אתה מברך?' אמר לו - כן. אמר לו הרב, 'לא יכול להיות. אם אתה מברך בבוקר 'שלא עשני גוי' היית צריך לרקוד משמחה וטוב לב, עד כדי כך שלא יהיה אכפת לך מכלום'. גם אם תהיה בצר ובמצוק, גם אם תהיה מסובל ביסורים, אבל הלא 'שלא עשני גוי'! יש לי קשר עם ה' יתברך, אבא אוהב ורחמן, ומה אכפת לי מכל דבר אחר.

יש את אותם אנשים שתמיד שומעים מהם קינות. כל הזמן הם מקוננים ומתלוננים. אלו אנשים שאין להם את ההרגשה הזאת והידיעה הזאת לא חיה בקרבם.

היה לנו פייטן אלקי, מגדולי הקדמונים לפני כשמונה מאות שנה, רבי שלמה אבן גבירול זצ"ל. הוא חיבר פיוט יקר הערך שנקרא 'כתר מלכות', והוא נדפס במחזורים שלנו של יום הכפורים. אינני יודע למה בשנים האחרונות נמנעו בקהילות שלנו מלאמרו, אבל מי שיתבונן שם בפיוט יראה איך שהוא מתחיל להודות להקב"ה. קודם כל, הוא מודה להקב"ה על עצם זה שהוא נולד ובא לעולם. הרי יש הרבה נשמות שנשארו בעולם הנשמות ולא ירדו לזה העולם, והרי הם כמו כל המלאכים שיש לבלי סוף למעלה. אני לעומתם זכיתי שהקב"ה יוריד אותי לעולם המעשה הזה, כדי שעם כל קשיי הגוף ועם כל היצר הרע והתאוות אעבוד אותה ואעשה נחת רוח לפניו.

ב. בלעם הרשע היה בעל תאוות שאין כדוגמתו, כמו שאמרו רבותינו. אך מה הוא ביקש? - 'תמות נפשי מות ישרים'. בלעם רצה לתפוס את החבל משתי קצותיו וביקש, אני אחיה כמו גוי ואעשה את כל העולה על רוחי, אבל אמות כמו יהודי.

אבל אין דבר כזה. מי שחי כמו גוי, מת כמו גוי. רק מי שמשבר את התאוות שלו ועושה את רצון ה', זוכה שמיתתו תהיה כמות ישרים, כמיתת אבותינו הקדושים, אברהם יצחק ויעקב.

ועל ידי זה שהאדם יורד כאן לזה העולם ושובר את התאוות שלו ומקיים את רצון ה' יתברך, הרי בזה הוא זוכה לקבל את העולם הבא שלו ביגיעתו ובטרחתו, ולא יקבל את העולם הבא בבחינת 'נהמא דכסופא'. שהרי לכאורה אם הקב"ה רוצה לתת לנו שכר, למה הוא צריך לברוא את כל הבריאה ולהוריד אותנו כאן לזה העולם השפל? שיתן לנו מיד את השכר בשמים ויכניס אותנו לעולם הבא! אלא, כמו שהסביר המגיד לבית יוסף (מגיד מישרים פרשת בראשית), אם הקב"ה היה מכניס את ישראל ישר לעולם הבא, היה זה בבחינת לחם חסד. לשון הירושלמי במסכת ערלה (פ"א ה"ג), 'מאן דאכיל לאו דיליה בהית לאסתכולי ביה'. מי שאוכל דבר שאינו שלו, הוא מתבייש כשמוסתכלים עליו. לעומתו מי שטרח והתאמץ וקנה את הלחם משלו, אין לו כל בושה בדבר. לכן הקב"ה הוריד אותנו לכאן, כדי שנטרח ונזכה בחלקנו לעולם הבא, ואז כשנקבל את העולם הבא ואת שכרנו, יהיה זה שכר מושלם, ללא בחינה זו של נהמא דכסופא.

לכן עצם זה שלא נשארנו בעולם הנשמות אלא ירדנו לעולם המעשה, זהו חסד נפלא בעבורנו. וזהו הדבר הראשון שמזכיר שם הפייטן רבי שלמה אבן גבירול, שהאדם מודה להקב"ה על חסדיו שעשה אתו במהלך החיים שלו. אחרי זה הוא הולך ומסדר שבחים לבורא יתברך, על הבריאות שלו. ברוך ה' כל האיברים שלו מתוקנים ובריאים, העינים רואות והאזניים שומעות והידיים תופסות והרגלים הולכות, וכן כל שאר האיברים. חייבים להודות על זה! אם אדם מבקר בבית חולים ורואה איך שבשביל לתת לאדם לנשום צריך לסדר לו חדר מלא מכונות, הוא לומד להעריך את הנשימה שלו. אלא מאי? האדם ביום יום שוכח את הדברים הללו ולא שם לב לדברים האלו שהקב"ה נותן לו לנשום בכוחות עצמו. לכן אמרו רבותינו (בראשית רבה יד, ט), 'כל הנשמה תהלל יה הללויה' - 'על כל נשימה ונשימה תן לו הלל והודיה'. אין זו מליצה לתפארת הלשון, אלא באמת הוא כך. על כל נשימה ונשימה אדם צריך להגיד 'תודה רבה' להקב"ה.

מספרים על הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל, שהיה גאון הגאונים בדורו, שהיתה לו קביעות ללכת ולבקר בכל שבוע בבית החולים היהודי בעיר פוזנא, היכן ששימש ברבנות. למה הוא הלך לשם? וכי לא היה חסר לו טרדות? הן בנוסף למה שהיה רב עיר, עוד היתה לו ישיבה מפורסמת, שגם זה טורח מרובה. וחוץ מזה היה מוסר שיעורים לרוב, עד שאומרים שהיה מוסר שלשים וחמש שיעורים בכל יום. לאנשים כערכנו שלשים וחמש שיעורים מספיקים לשנה, אבל הוא היה עושה את זה בכל יום... ועוד נוסף לזאת היה רבן

ג. בצוואה שלו הוא כתב שהוא אינו מסכים שיאמרו עליו שום דבר, חוץ מדבר אחד. מהו? שמגיל שש עשרה עד ליזמו האחרון הוא החזיק ישיבה ולימד בה תורה והעמיד תלמידים במסירות נפש. עם כל החלאים ועם כל התלאות, תמיד החזיק את הישיבה.

של כל בני הגולה והשיב תשובות לכל השואלים מכל קצווי תבל. ולא בשאלות קלות, אלא בשאלות חמורות, כמו שרואים בספריו איך כותב בתשובות על שאלות קשות 'אתמול קבלתי שאלתך והנני להשיב', כך שכבר למחרת היה עורך תשובה עמוקה המעוגנת בראיות וסברות נכוחות בגאונות עצומה, כידוע.

אף על פי שהיו לו את כל העיסוקים הללו, פעם בשבוע היה מוצא את הזמן ללכת לבקר בבית החולים שם. מדוע? וכי הולכים להתענג בבית החולים? הרי מי שמגיע לבית החולים ורואה מה שרואה לבו נשבר לשברי שברים! אך באמת, זו היא בדיוק הסיבה שהוא הלך לבית החולים, ואת זה בדיוק הוא חיפש. כי אדם בחיי היום יום שלו שוכח להודות לה' יתברך על כל החסדים שעשה אתו, והוא פושע בכך שלא מקיים את החיוב שלו להודות לה'. איך אדם יכול לעזור לעצמו להזכר בחוב שלו ולפרוע אותו? - כשהוא הולך לבית החולים ורואה שם את כל החולים השבורים והרצוצים. אז הוא מתעורר ומודה להקב"ה, 'רבון העולמים, תודה על כל נשימה ונשימה שאתה נתן לי'.

הקדמונים לימדו אותנו כלל אמייתי: 'אין הטובה נכרת אלא בחסרונה' (רבי משה הפץ בספרו מלאכת מחשבת פרשת ויחי, וע"ע חידושי אגדות למהר"ל בבא מציעא פו. וע"ע זוהר הקדוש ח"ג דף מז ע"ב). כשאדם משופע בטובות ויש לו את כל מה שהוא צריך, אזי 'אין בעל הנס מכיר בנסו' (נדה לא.). רק כאשר חלילה נעדרת ממנו הטובה ומתבטלת, אז הוא מתחיל לצעוק ולבכות על מה שהיה לו ונעלם. רק אז הוא מעריך את מה שהיה לו. לכן, על האדם להיות פיקח ולהודות להקב"ה קודם שיטלו ממנו את הטובה.

הפלא יועץ (ערך נס) כותב, הרי אם חס ושלום אדם היה נחלה בחולי גדול ונופל למשכב, וכך במשך חודשים ארוכים הוא מוטל במיטה בחוליו, ודורש ברופאים אולי ימצאו לו מזור. וברוך ה' באמת לאחר כמה חודשים הוא התחיל להבריא, וכך בכל יום ויום שעובר הוא מרגיש טוב יותר, עד שאחרי כמה חודשים חזר לאיתנו הראשון ויכל שוב ללכת כאחד האדם. כמה הוא היה שמח! היה עורך סעודת הודיה גדולה לה' יתברך, ומזמין את כל החברים והידידים ועומד ובוכה ומודה להקב"ה על החסד הנפלא שעשה אתו, שכבר היה קרוב למיתה ולבסוף נחלץ ויצא לחיים טובים. אומר הפלא יועץ, והרי הדברים קל וחומר. ומה אחד כזה שהיה חולה ונעשה בריא צריך להודות לה' יתברך, אחד כזה שהקב"ה חס עליו ושומר עליו שלא יחלה כלל, על אחת כמה וכמה שמוטל עליו להודות.

ד. זו היתה סיבה אחת שבגללה הלך רבי עקיבא איגר לבית החולים. והסיבה הנוספת היא שבביל לגמול חסד עם החולים. הרי שוכבים שם האנשים הכי אומללים, שכל העת מבקרים אותם רק השליחים של מלאך המוות, והנה לפתע נכנס לבקר בחדר גדול הדור רבה הנערץ של העיר, רבי עקיבא איגר. זה עצמו כבר עושה טוב לחולה ומביא לו ארוכה ורפואה יותר מכל הרפואות כולם.

זהו הדבר השני שמשבח רבי שלמה אבן גבירול. לא די שהקב"ה הוריד ברחמיו את האדם אל עולם המעשה, אלא גם יצא מבטן אמו בריא ושלם וכל איבריו בריאים וגופו איתן. ואחרי זה מודה ומשבח שם על שגדל ונעשה איש בר דעת, וכך הולך ומודה עוד ועוד על כל דבר ודבר מאז לידתו, על שהוציא אותו מכל התלאות והגן עליו מכל היסורים וריפא אותו מכל החלאים, עד שבא להודאה הכי נעלית, הקצה העליון של ההודאות. מה היא ההודאה הזו? - שאני יהודי ויש לי חלק בתורה. על זה הוא מודה יותר מכל דבר אחר.

יש בני אדם שהיו רוצים שיהיו להם רק שבע מצוות בני נח... הם מתהלכים ונאנחים, 'תרי"ג מצוות?! זה הרבה בשבילנו, והלוואי והיו פחות'. אבל הרי זה ההיפך הגמור! אדם יחשוב לעצמו, הלא יש בעולם כחמישה מליארד אנשים, ומהם רק כמה מליונים בודדים יהודים. יחשוב אדם, הרי הוא יכל להוולד כגוי! והקב"ה עזר לו שיוולד יהודי, וכיהודי - באיזה מצב שיהיה יש לו קשר עם ה' יתברך. אפילו אם הגיע לדיוטא התחתונה ובמשך כל חייו ירד וירד וירד, עדיין יש לו שייכות עם הקב"ה.

מבטן שאול שוועתי - כל איש ישראל יש לו קשר עם הקב"ה

יש שאומר לעצמו, 'אני כבר בדיוטא התחתונה, ואין לי תקנה'. 'אני אבוד'. ולא היא. כיוון שאתה יהודי, יש לך קשר תמידי עם הקב"ה. וגם אם ירדת לעמקי תהום, עדיין ידו של הקב"ה פשוטה לקבל שבים. בכל מצב.

וכך אומר יונה הנביא (יונה ב, ג), מבטן שאול שוועתי - שמעת קולי. גם אם אדם יורד לבטן שאול, שזו הדרגה הכי נמוכה שיכולה להיות כמו שאומר בספר הזוהר הקדוש (ח"א דע"ז ע"ב וה"ב דק"ג ע"ב ואכמ"ל בזה), מכל מקום אם הוא משווע וצועק לפני קונו: 'רחום וחנון, תחוס עלי! הן סוף סוף גם אני יהודי וגם אני מבני אברהם יצחק ויעקב, אז תעזור לי!' - יעזרו לו.

ה. בענין הזה צריך להוסיף, שאדם שלא עושה את רצון ה' והולך אחרי תאוות לבו, אזי הירידה שלו יכולה להיות ירידה אינסופית.

כשהייתי בחור צעיר, כבן חמש עשרה, הייתי באיזה ישיבה, ושמעתי איך שנכנס בחור צעיר אל אחד מראשי הישיבה שם, ואמר לו בכאב ובמרירות, 'כבוד הרב, תשמע'. 'אני חטאתי עויתי ופשעתי הרבה, והגעתי עד לדיוטא התחתונה'.

הרב שמע את זה, וחיך. אמר לו לבחור, 'תשמע, יש לנו קבלה מהמשגיח רבי ירוחם ממיר זצ"ל, שאמר שאם אדם חי שבעים שנה הוא יכול לרדת וליפול שבעים שנה, והואיל ואתה רק בן חמש עשרה, על כרחך שלא הגעת עדיין לדיוטא התחתונה, והכל זה עצת היצר שרוצה לייאש אותך, ולך לך לחיים טובים ולשלום, תתחזק בתורה ויראת שמים ותתפלל לאביך אוהבך שבשמים ותתעלה למעלה למעלה'.

ו'הבא להטהר מסייעין אותו' (יומא לה:). אם רק תבוא בהליכה כל דהו, תפסע פסיעה אחת, כבר הקב"ה יבוא וסייע בידך. זהו מה שאנחנו אומרים בתהלים (קכא, ה) 'ה' צלך'. מה הכוונה שה' הוא צלך? - מבאר רבי חיים מוולוז'ין זצ"ל (נפש החיים שער א' פרק שביעי), כי הקב"ה הוא כמו צל. כשם שאם אדם הולך ועושה איזו תנועה קלה, מיד בצל שלו יש את ההשתקפות של אותה התנועה, כך גם ה' הוא צלך. הוא מתנהג אתך בדיוק כמו פעולותיך. אם אתה בא אליו ומתקרב אליו, גם הוא מתקרב אליך. אם אתה חושב עליו, הוא חושב עליך, ואם אתה רוצה אותו - הוא רוצה אותך.

הגמרא אומרת במסכת סוטה (יב:): שבת פרעה ירדה לטבול בנהר הנילוס, וראתה את התיבה של משה רבינו מונחת בתוך המים. כיוון שראתה בת פרעה את התיבה, הושיטה את היד שלה על מנת לתפוס את התיבה. האם היא היתה סמוכה לתיבה? - לא. היא היתה רחוקה מאד, יש אומרים שהיתה במרחק של מאתים אמות ויש אומרים שאף יותר. ואם כן הרי זה דבר מתמיה, אם את עומדת במרחק של מאה מטר ואת מושיטה את היד, את חושבת שתוכלי לתפוס את התיבה ולהגיע אליה? הרי זה לא הגיוני! ואף על פי כן כשהושיטה את היד נעשה לה גם והשתרבה ידה והתארכה עד שהגיעה אל התיבה.

אם היא לא היתה עושה את הפעולה הזאת, אם היא היתה "חכמה" ואומרת לעצמה, 'הרי אין שום סיכוי בעולם שאגיע אל התיבה, אז למה להושיט את היד', ולא היתה מושיטה את ידה, האם היא היתה מגיעה? ודאי שלא. רק מחמת שהיא לא סמכה על דעתה ולא נשענה על חכמתה, אלא עשתה כל מה שבידה לעשות והושיטה את היד, גם הקב"ה עשה את שלו והאריך לה את היד עד שהגיעה אל התיבה והצילה את משה רבינו, שנקרא על שמה, 'כי מן המים משתיהו' (שמות ב, י).

מבת פרעה עלינו ללמוד, כי אדם אסור לו לומר 'אני אבוד', אני כבר רחוק, ירדתי לשאול תחתית ואין לי תקנה. אסור להעלות דבר כזה אפילו במחשבה. אתה תעשה מה שבידך לעשות, והקב"ה יעשה את השאר, גם מה שנראה לך כבלתי אפשרי.

אפילו מכעיסין וממרין לפנינו אינו זז מתוכן

ידוע שכל מילה ומילה שרש"י כותב מדוקדקת בתכלית הדקדוק. ולא רק מילה, אלא אפילו מכל אות יתירה בו אפשר ללמוד כמו שכתב הרדב"ז, וכמו שעשו רבותינו הראשונים. וגם כשרש"י שותק ולא מפרש איזה דבר, הרי זה עצמו פירוש, כי אנחנו מבינים משתיקתו. שזה דבר שאנחנו יכולים להבין אותו מדעתנו.

והנה על הפסוק בפרשה (במדבר כג, כא) 'לא הביט אוון ביעקב ולא ראה עמל בישראל, ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו', אומר רש"י 'הוא נדרש מדרש נאה', הפסוק הזה נדרש

בדברי רבותינו באופן נאה. וממילים אלו של רש"י אנחנו למדים על ההתפעלות שלו מהדרשה הזו. מה הדרשה? 'לא הביט אוון ביעקב, הקב"ה לא מביט באוון שביעקב, שכשהם עוברים על דבריו אינו מדקדק אחריהם להתבונן באומיות שלהם, בעוונות שלהם, ובעמלם שהם עוברים על דתו, עמל פירושו עבירה, אלא - ה' אלהיו עמו, אפילו מכעיסין וממרין לפניו אינו זו מתוכן. אפילו אם חס ושלום אדם מכעיס את בוראו! מי הוא זה שמכעיס את בוראו? זה לא מי שחוטא בשגגה או מי שחוטא במזיד, אלא מי שיודע את קונו ומתכוון למרוד בו. וכל מגמתו ורצונו להכעיס את הבורא רח"ל, ואף על פי כן 'אינו זו מתוכן'. אל תחשוב שהקב"ה עוזב את האדם, כי לא היא. הקב"ה תמיד בקרב ישראל, ואפילו אם הגיעו למצב ירוד ושפל שכזה.

ואמנם זה ברור ופשוט, שאל לו לאדם לומר אני אלך ואחטא ואעשה מה שאעשה, והקב"ה יאהב אותי אפילו שאכעיס לפניו. חלילה ולא תהא כזאת בישראל. אבל זאת עלינו לדעת, שגם אם אדם נכשל במה שנכשל ועשה מה שעשה, לא ינעל לעצמו את שער הרחמים ויגיד 'אני אבוד', כי יש לנו הבטחה מהקב"ה שהוא לא זו מאתנו אפילו אם מכעיסין לפניו, אלא אוהב אותנו ורוצה בטובתנו יותר ממה שאנחנו מבקשים את טובת עצמנו. [והסברנו פעם שיש לומר שרבותינו ז"ל קבעו פסוק זה "לא הביט אוון ביעקב" וגו' (במדבר כ"ג כ"א), בפסוקי "מלכויות" בתפילת ראש השנה, לרמוז לקב"ה אבינו אב הרחמן אוהבנו נא... וראה רש"י (שם): "לא הביט הקב"ה אוון שביעקב, כשהן עוברים על דבריו אינו מדקדק אחריהם להתבונן באומיות שלהם ובעמלן שהן עוברים על דתו"].

רבינו בחיי ז"ל בפירושו על התורה (בראשית ג, כא), מראה כיצד הנהגתו זו של הקב"ה היתה כן כבר מראשית הבריאה. שהרי, אדם הראשון חטא וקלקל קלקול עצום איום ונורא, שבגללו עד היום הזה, כמעט ששת אלפים שנה לאחר מכן, עדיין לא בטלה גזירת מיתה מן האדם. למה? - כי חטאו של אדם הראשון עד היום עושה פירות ופירי פירות.

לכאורה, לאחר חטא גדול שכזה וכזה חורבן וקלקול, הקב"ה היה צריך לכעוס על אדם הראשון כעס עצום ולזרוק ולסלק אותו. אבל אנחנו לא רואים שכך היה, אלא אדרבה, כתוב שאחרי שאדם הראשון חטא, הקב"ה עשה לו ולחוהו כתנות עור והלביש אותם. ככה ההנהגה עם מי שחטא זה עתה בחטא גדול כל כך? הלא אדם הראשון חטא בתוך השעה הראשונה לבריאתו (סנהדרין ל"ח ב' ע"ש), וכמה תגדל התביעה עליו שאפילו שעה אחת לא יכל לעמוד בלא חטא, ולמה לא אמר לו הקב"ה 'לך ותסתלק לך מכאן'?

אבל אנחנו רואים שהקב"ה תפר לו כתנות עור. ולא על ידי מלאך, אלא הוא בעצמו ולא אחר! ולכאורה, גם אם רוצים לתפור להם כתנות עור, אבל למה הוא בעצמו התעסק עם המלבושים של אדם וחוה? וכי מה היה חסר אם היה מצווה למיכאל המלאך לעשות

את זה? וכי מי מאתנו היה מתנגד ללבוש חליפה שתפר המלאך מיכאל? אבל לא. הוא ית"ש בעצמו התעסק באדם וחווה ותפר להם את הבגדים. מדוע? - מפני מה שאומר רש"י, 'אפילו בשעה שמכעיסין וממרין לפניו, אינו זז מתוכם'.

גם בפרשה הקודמת ראינו את זה. בני ישראל אכלו מן, שהוא 'זיו השכינה שהתגשם', כמו שכתבו הראשונים (רמב"ן שמות ט"ז ו' ועוד). כך דרשו רבותינו (יומא עה): 'לחם אבירים אכל איש' (תהלים עח, כה), זה המן שהוא לחם שמלאכי השרת אוכלים אותו. אכילת הלחם הזה היה הופך את החומר לרוח, ומהפך את האדם מאדם למלאך. והם זכו לזה לא יום ולא יומיים אלא ארבעים שנה היה להם את זה. וגם טעם גשמי, כל טעם שבעולם שהיו רוצים לטעום בו היו טועמים, כמו שאמרו רבותינו.

אבל עם ישראל קורא למן 'לחם הקלוקל' (במדבר כא, ה). למה? - כיון שהוא לא מוציא פסולת. המאכלים שלנו הם מגושמים ויש בהם פסולת, ולכן אחרי שכלי העיכול של האדם מעכלים את החלק הטוב שיש במאכל, שאר הפסולת נפלטת החוצה. אבל המן שכולו היה רוחניות, לא היתה בו פסולת. לכן הם קראו לזה 'לחם הקלוקל'. ולכאורה אם נותנים לאדם טובה עצומה שכזו, לחם של מלאכי השרת שיש בו בכל מכל כל הן ברוחניות והן בגשמיות, והם מזלזלים בזה וקוראים לזה 'לחם הקלוקל', מה היו צריכים לומר להם? אתם לא רוצים - לא צריך. נקח את זה מכם, ולנו תאכלו לחם ברמן...

אבל הקב"ה לא עשה כך. 'הנני ממטיר לכם לחם מן השמים'. הקב"ה ממשיך להשפיע את הטובה לעם ישראל, שלא כפי ערכם ולא לפי מידתם. ורבינו מחיי מדקדק, 'הנני ממטיר לכם, אני בעצמי, ללא שליח ולא על ידי מיישהו אחר. מדוע? - כי גם כשהם מכעיסים לפניו, לא זז מחבבן'.

זה במי שחוטא ומכעיס לפני הבורא, ועל אחת כמה וכמה במי שלא חוטא ולא מכעיס את הקב"ה, אלא עושה נחת רוח לפניו ומקדיש את חייו לתורה ולמצוות, לחסד ולמעשים טובים, האהבה של הקב"ה אליו היא בכפל כפלים. אם אפילו בחוטאים 'ותרועת מלך בן', הקב"ה נמצא בתוכם ואינו זז מחבבן, 'ותרועת' לשון ריעות וידידות, קל וחומר באלו שעושים את רצונו של מקום כמה הם חביבים ורצויים לפני הקב"ה.

מה הוא רחום אף אתה רחום

המקובל האלקי הרמ"ק, רבי משה קורדובירו זצ"ל, היה מגדולי רבני צפת בדורו של מרן הבית יוסף והאר"ז. הרמ"ק מפאנו כותב בהקדמת ספרו, שהרמ"ק הניח אחריו חיבורים וספרים בכתובת יד מטען כמה וכמה גמלים. אם גמל יחיד יכול לשאת עליו משא כבד של כמה טונות, שוו בנפשכם כמה ספרים זה מטען כמה גמלים. למשל יש את הספר

'אור יקר', ביאור על הזהר הקדוש בן שש עשרה כרכים עצומים. וכן יש לו עוד ספרים רבים, 'פרדס רימונים', 'אילימה', 'שיעור קומה', 'אור נערב' ועוד ועוד. ואת כל זה הוא כתב בשנים מועטות, לפי שנפטר בצעירותו כשהיה כבן ארבעים. וכשנפטר הרמ"ק, אמר האריז"ל שיש שני עמודים של אש שעולים עד לשמים, שהולכים ומקדמים לפני מיטתו. וכך אמרו בגמרא בכתובות (עז:): שאצל חד בדרא או תרי בדרא, יש כדבר הזה.

אחד הספרים של הרמ"ק הוא ספר תומר דבורה, שהוא בעצם רק פרק אחד מתוך שבעים פרקים שכלל החיבור הזה, ולא נדפס ונשאר לנו אלא הפרק הזה. ושם מאריך הרמ"ק בענין הזה של גודל אהבת ה' אלינו, ושם הוא מבאר שזה גם כן מחייב אותנו ללכת בדרכיו.

כך אמרו רבותינו: 'ולדבקה בו', הדבק במידותיו מה הוא רחום אף אתה רחום, מה הוא חנון אף אתה חנון. וכמו שכתב רבינו החפץ חיים זצ"ל בספרו אהבת חסד (ח"ב פ"ב ע"ש). ואם אנחנו רואים אהבה שכזו של הקב"ה אלינו, הרי זה מחייב אותנו ללכת בהנהגה הזו גם כן ביחס לאחרים. גם עלינו מוטל לאהוב את האחרים, ולא בגלל שאנחנו מצפים מהם לאיזו תמורה, שאם כן הרי זו אהבה התלויה בדבר, ואם יתבטל הדבר תתבטל האהבה. אדרבה, אנחנו צריכים לאהוב את המתנגדים לנו. אחד יגיד לך, 'איך אני יכול לאהוב את המתנגד שלי אם אני מצפה שיבואו עליו כל הקללות שבפרשת כי תבוא'... אבל אנחנו צריכים ללמוד מהקב"ה, הן הוא אפילו אם מכעיסים וממרים לפניו עדיין 'לא זו מתוכן', וגם עלינו להתנהג עם אחרים באופן הזה.

מי אל כמוך - מידת הסבלנות

אומר הרמ"ק (תומר דבורה פרק ראשון): האדם ראוי שידמה לקונו ואז יהיה בסוד הצורה העליונה צלם ודמות. שאילו ידומה בגופו ולא בפעולות הרי הוא מכזיב את הצורה ויאמרו עליו צורה נאה ומעשים בעורים. הרי 'בצלם אלהים עשה את האדם' (בראשית ט, ו), ואם אדם רק בדמיון הצורה דומה לקונו, אבל בפעולות ובהתנהגות אין לו קשר עם הקב"ה, הרי זה 'כזיב', כלשונו. במה על האדם להדמות לכוראו? אומר הרמ"ק, אנו רואים את חסדי ה' יתברך במידות הרמוזות בפסוק (מיכה ז, יח) 'מי אל כמוך נושא עוון ועובר על פשע לשארית נחלתו. לא החזיק לעד אפו כי חפץ חסד הוא'.

בפסוק הזה רמוזים שלוש עשרה מידות, ובאלו הדברים צריך שהאדם ידמה לקונו. למשל, 'מי אל כמוך', זה מורה ומלמד אותנו על היות הקב"ה מלך נעלב סובל עלבון אשר לא יכילנו הרעיון. השכל קשה לו לקלוט ולהכיל את הדבר הזה. מדוע? - שהרי זה דבר פשוט וברור בלי ספק כלל ועיקר, שהקב"ה משגיח על העולם בכל רגע ורגע, ובכל רגע ורגע הוא מחיה את הבריאה מחדש, וכמו שאנחנו אומרים 'לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו',

'לעשה לא כתיב', אלא 'לעושה'. לשון הווה. כי בכל רגע ורגע הקב"ה משפיע חיות לבריאה. וככתוב בספר נפש החיים (ש"א פ"ב) ע"ש.

ואם כן שהקב"ה מחייה את הבריאה בכל רגע, נמצא שאין רגע שלא יהיה האדם ניוון ומתקיים מכה עליון השופע עליו. תמצא, תתבונן בדבר הזה ותראה דבר מבהיל, שכשהאדם חוטא כנגדו באותו רגע ממש משפיע הקב"ה שפע קיומו ותנועת איבריו, ועם היות שהאדם חוטא בכח ההוא לא מונע הקב"ה ממנו כלל, אלא סובל הקב"ה עלבון כזה להיות משפיע בו כח תנועת איבריו והוא לוקח את אותו הכח ומכעיס את הקב"ה, והקב"ה סובל. והרי זה דבר נורא ואיום, שבאותה השעה ממש שאדם חוטא, הקב"ה מחיה אותו, והוא לוקח את החיות הזו שהקב"ה משפיע עליו באותה השניה, ומשתמש בה כנגדו ובוטט בטובה שהוא מקבל מהבורא יתברך. יש לך עלבון גדול מזה? - ועל זה אומרים את השבח הזה 'מי אל כמוך'. אם היה אחד שדואג לחבירו בכל לב ונפש ונותן לו ומעניק לו מכל אשר לו, ואותו חבר היה לוקח את הטובה הזאת ומפנה אותה כנגדו, לוקח את הטובה הזאת ובה ממש היה מזיק לו, מה היה עושה אותו אחד? ודאי, היה מפסיק לתת לו את הטובות. אבל הקב"ה לא כן הוא, אלא 'סובל העלבון מה שלא יכילנו הרעיון', הוא ממשך ומחיה את האדם, גם בשעה שהוא חוטא כנגדו.

והרי בכוחו של הקב"ה ברגע כמימריה לייבש ידיו ורגליו של אדם, וכמו שעשה לירבעם. ירבעם היה גדול המחטיאים שעמד בישראל, והעמיד עגלים והעביר עשרה שבטים מישראל לעבודה זרה, והקב"ה שלח אליו את עידו הנביא, להודיעו מה יהיה בסופו. כשבא הנביא עידו, אמר לירבעם דע לך, שעל המזבחות האלו שהעמדת כאן בदन ובבית אל לעגלי העבודה זרה, יקום צאצא ממך בעוד כמה דורות ועל המזבחות האלו הוא יעלה באש את העצמות שלך ושל הכהנים שלך.

כששמע ירבעם את הנבואה הזאת, חרה אפו מאד ושלח את ידו כדי לתפוס את עידו ולהרוג אותו. והפסוק אומר (מלכים א' יג, ד) 'ותיבש ידו'. ידו התייבשה.

הנה לנו, שהקב"ה יכול ברגע אחד לייבש את ידו של האדם. וכשאדם חוטא ומכעיס את בוראו, היה לו לומר 'כיון שאתה חוטא נגדי תחטא בשלך ולא בשלי'. אבל הקב"ה לא מנע טובו מן האדם אלא סובל עלבון, והשפיע הכח והיטיב לאדם טובו, והרי זה עלבון וסבלנות מה שלא ישוער.

זו היא מדתו של הקב"ה, ואם כן הרי זה מחייב גם אותנו. הרי זו מידה שהאדם צריך להתנהג בה, רצוני - הסבלנות. בהיותו נעלב אפילו למדרגה זו שמרגיזים אותו, עם כל זה לא יאסוף את טובתו מן המקבל. האדם שצריך להדבק בדרכי קונו וללכת בהנהגתו, צריך לתרגם את זה למעשה גם אצלו.

איפה הנפקא מינה הגדולה בזה? - בבית. הרבה פעמים אדם רוצה לקיים את המצוה הגדולה של 'להיות כל איש שורר בביתו', והוא רוצה לקיים את זה עם כל החומרות וכל ההידורים, כך שאם לא עושים את רצונו, אזי חלילה יכולים להיות בבית קרבות של ממש.

אבל כבר לימדו אותנו חכמי התלמוד, שיש אנשים שעונשם רע ומר, גיהנם כלה והם אינם כלים. אחד מהם הוא 'המטיל אימתו על הציבור שלא לשם שמים'. ומדברי החסיד רבינו יונה ז"ל בספרו שערי תשובה (ש"ג אות קס"ו וקס"ז) מתבאר שאל תטעה לומר שהכוונה היא דווקא במי שהוא פרנס או מנהיג קהילה ומטיל אימתו על הציבור, אלא הוא הדין בכל אחד עם הציבור שלו. האדם בתוך ביתו הוא גם כן פרנס על אנשי ביתו, ואם הוא מטיל שם אימה שלא לשם שמים, שלא לשם חינוך ותועלת, אלא סתם לפי שהוא רגזן וכעסן ואם לא נעשה רצונו מיד הוא כועס וקוצף, הרי גם הוא בגדר הזה של 'מטיל אימתו על הציבור' שגיהנם כלה והם אינם כלים.

יש בתים שכששומעים אותו עולה במדרגות, כבר עושים כולם וידוי הגדול. וכשהוא נכנס לבית כולם יורדים למקלטים, בל יראה ובל ימצא, עד יעבור זעם.. וכשהוא הולך מהבית כולם מחייכים, ברוך ה' עכשיו יש לנו מנוחה שעתיים עד שיחזור.. אסור שיהיה כדבר הזה. אדם צריך לחנך את עצמו, במידה הזו שאומר הרמ"ק, מידת הסבלנות. ותחילת הכל צריך להזהר בזה בבית. הוא ואשתו, הוא ובניו, הוא ובני ביתו.

החינוך אומר, וכי מצינו שאדם הולך ברחוב, רואה איזה יהודי ומתנפל עליו בצעקות? מה פתאום. אבל איפה הוא כן צועק? - על אשתו. אומר החינוך, אותו אחד שנמצא ברחוב שלא עשה אתך לא טובה ולא רעה, אתה לא צועק עליו, וזו שהיא אשת חיקך, שהיא מאירה לך פנים ועוזרת לך ומסייעת בעדך בכל דבר, ובלעדיה אתה לא מוצא ידים ורגלים, עליה אתה צועק?! הרי איפכא מסתברא! ועליך להכיר טובה לאשתך, וכבר אמרו במדרש (הביאו רבינו בחיי שמות א' ה' ועיין פסיקתא רבתי פרשה י"ג ומדרש הגדול שמות שם) ש'כל הכופר בטובתו של חבירו לסוף כופר בטובתו של מקום'.

אחד אומר, 'מה אני יכול לעשות, אני כעסן'. זה תירוץ? תתחנך ותלמד את עצמך להיות סבלן. איך? - בלימוד וברצון. אם אדם ירצה לצאת ממדת הכעס, ואם ילמד בספרי מוסר על מידת הסבלנות והוותרנות, אם אדם יתבונן ויראה את גודל חסדי הבורא אתו יתאוה גם הוא ללכת בדרכי ה' יתברך, ואם אדם ילמד על הכרת הטוב ויתבונן כמה הוא מחוייב בהכרת הטוב כלפי אשתו ואנשי ביתו, ודאי שה' יהיה בעזרו לשרש ממנו את מידת הקפדנות והכעס'.

1. יש עצה טובה, שכל אחד יעבור בעיון על הכתובה. למה? - מפני שבשעה שהתחתן היה מרוגש ולא

רבי אריה לוי זצ"ל היה ידוע בטוב הלב שלו, במידת הסבלנות שלו, ובגמילות חסדים שהיה עושה שאין לתאר ולשער. יום אחד אשתו נחלתה ברגליה, ורבי אריה לקח אותה לרופא. לא כמו שאנחנו אומרים, 'אנחנו שקדנים, זה ביטול תורה בשבילנו ללכת, תלכי לבד'... הוא התפנה מכל העיסוקים שלו והלך יחד איתה אל הרופא. חכו בתור עד שנכנסו ואז אמר רבי אריה לוי לרופא, 'אדוני הרופא, הרגל של אשתי כואבת לנו'. הוא לא אמר שהרגל שלה כואבת לה, אלא כואבת לנו. הוא לא אמר את זה לתפארת המליצה, אלא הוא באמת הרגיש את הכאבים הללו גם.

זו היא המידה הראשונה של 'מי אל כמוך'. וצריך לדעת שמי שיתחנך במידה הזו יהיו לו חיים מאושרים. יש אחד שחושב, אם אני אלך באופן הזה ואוותר כל פעם ולא אקפיד, אז ינצלו אותי. הבל הבלים. אדרבה, כמה שיותר תוותר ויותר תהיה סבלן, ככה יותר יכבדו אותך, יעריכו אותך ויהיה כל הבית על הצד היותר טוב.

נושא עוון - לחשיב טובה תחת רעה

המידה השניה היא 'נושא עוון'. מהו השבח הזה שמשבחים את הקב"ה שהוא נושא עוון? מבאר הרמ"ק בדברים יקרים מפז: 'שינינו במסכת אבות רבי יעקב אומר העובר עבירה אחת קונה לו קטגור אחד', הוא קונה קטגור, מקח רע הוא לוקח לעצמו. ואותו קטגור עומד לפני הקב"ה ואומר, רבון העולמים 'פלוני עשאיני'. תוצרת מי אני? מי ברא אותי והביא אותי לעולם? - אותו אחד שחטא. בחטאו הוא ברא אותי. והנה אין בריה מתקיימת בעולם אלא בשפעו של הקב"ה. הקב"ה מחיה את כל הבריאה בכל רגע ורגע, גם את אותם קטגורים מלאכי החבלה. והקטגורים האלו גם הם צריכים פרנסה, משהו להתקיים ממנו. והרי המשחית הזה עומד לפניו. ובמה מתקיים? מי מקיים את אותו מלאך חבלה? הדין נותן, הסברא אומרת, שיאמר לו הקב"ה 'אני איני זן משחיתים', אני לא מפרנס משחיתים ומלאכי חבלה, לך אצל מי שעשך ותתפרנס ממנו'. הרי החוטא ההוא הוא זה שברא אותך, לך ותתפרנס ממנו, והיה המשחית יורד מיד ונוטל נשמתו.

הרי הפסוק אומר (ירמיה ב, יט) 'תיסרך - רעתך'. כשאדם עושה רעה, הרעה הזו מייסרת אותו ורודפת אותו עד שנפרעת ממנו. ולכן היתה שורת הדין שאותו קטגור שנברא

ידע כלום ממה שעשה. אומרים לו לחתום כאן ולחתום שם והוא לא יודע ולא שומע דבר ממה שאומרים שם.

לכן כדאי שיפתח את הכתובה ויראה על מה הוא התחייב. 'אנא אוקיר ואוזין ואפלא וכו', ויקרא את זה שנים מקרא ואחד תרגום, אז יפקח את העין ויראה כמה הוא מחוייב לתת לאשתו.

מחטאו של האדם, ירד מיד ויתפרנס ממנו, ויטול את נשמתו. אבל אין הקב"ה עושה כן, ממידת חסדו של ה' יתברך, שהוא נושא וסובל העוון. וכמו שהוא ישתבח שמו זן ומפרנס את כל העולם כולו, זן ומפרנס את המשחית הזה. עד מתי? - עד שיהיה אחד משלושה דברים. או שישוב החוטא בתשובה ויבטלחו בתשובתו ובסיגופיו. כשאדם עושה תשובה אמיתית, מתבטל העוון, כמו שמצאנו שכאשר אמר דוד 'חטאתי' והודה על חטאו ושב בתשובה, מיד אמר נתן הנביא לדוד 'וסר עוונך וחטאתך תכופר', התבטל המקטרג. או יבטלחו שופט צדק ביסורים ומיתה, יש את הענין הזה של 'יסורין ממרקים', שעל ידי היסורים שאדם סובל, בזה יש את הפרעון של אותו קטיגור. או אם גם זה לא מועיל, ילך לגיהנם ושם יפרע חובו. והיינו שאמר קין (בראשית ד, יג) 'גדול עוני מנשוא', ואמרו רבותינו (בראשית רבה כב, יא) שכך אמר קין, כל העולם כולו אתה סובל ונושא, זן ומפרנס, ועוני כבד שאין אתה יכול לנושא? אתה לא יכול לפרנס אותו? תן לי גם כן את ההזדמנות, עד שאני אשוב ואתקן.

כאן למדנו עוד גדר במידת הסבלנות של הקב"ה. סבלנות גדולה ועצומה שיוון ויפרנס בריה רעה שברא החוטא עד שישוב. ומזה ילמד האדם כמה הוא צריך להיות סבלן, ויסבול עוול חברו ורעותיו שהרע עד שיעור כזה שעדיין רעתו קיימת שחטא כנגדו והוא יסבול עד יתקן חברו או עד שיתבטל מאליו, וכיוצא. גם אחד שאני מטיב לו, והוא מחזיר לי רעה נגד הטובה, ולא די בזה אלא הרעה עדיין קיימת, עם כל זה עדיין אני צריך לדאוג לו, לטפל בו ולחשוב איך לעזור לו.

סיפרו שרבי ישראל מסלנט זצ"ל נסע פעם ברכבת בדרכו לווילנא. באחת התחנות עלה בחור צעיר לקרון שבו ישב רבי ישראל, והתיישב לידו. בדרך, הוציא רבי ישראל סיגריה לעשן. ברכבות אז היו קרונות מיוחדים שבהם מותר לעשן, ורבי ישראל ישב בקרון כזה שהעישון מותר בו. למרות זאת, הבחור הצעיר שזה עתה עלה לרכבת, התחיל להתלונן, 'מה אתה מעשן כאן, אתה חונק כאן את האויר', וכך דיבר ודיבר כאתונו של בלעם. כולם מסתכלים ותמהים, אם אתה לא רוצה להיות ליד מעשנים תלך לקרון אחר, ולמה עלית לקרון שמותר לעשן בו? אבל כיון שראה רבי ישראל שאותו אחד מקפיד על זה, כיבה את הסיגריה וביקש מחילה מאותו צעיר, 'לא ידעתי שזה מפריע לך, אנא סלח לי'.

אותו צעיר לא הסתפק בזה, וכל הדרך המשיך לילל ולרטון. 'הזקנים האלו, לא נותנים לנו מנוחה', 'רוצים להרוג אותנו', וכיוצא בזה. אחרי זה ראה הצעיר הזה שיש שם חלון פתוח, והתחיל להתלונן על זה. 'מקודם רצית להרוג אותנו בחנק, עכשיו תביא לנו דלקת

ז. מנהגו של רבי ישראל היה, שאם הוא יושב בחבורה אינו מעשן לפני ששואל את כולם אם הם מסכימים לו, ואם מישהו היה משיב שזה מפריע לו - לא היה מעשן.

ריאות? רבי ישראל לא פתח את החלון, אבל לא אמר מילה. קם בזקנותו המופלגת וסגר את החלון, והחל מבקש מהצעיר הזה, 'סליחה מחילה וכפרה, לא ידעתי שזה יפריע לך'. אדם אחר היה לוקח את הצעיר החצוף הזה וזורק אותו מהחלון ומשאיר את החלון פתוח, אבל רבי ישראל כך עשה.

המשיכו בנסיעה ברכבת, והצעיר כל הזמן מתלונן ורוטן על הזקנים האלו שלא חסים על חיי הצעירים.. נסעו ונסעו עד שהגיעו לווילנא, לתחנה האחרונה. ירדו שניהם מן הרכבת, והנה כל הרציף מלא ביהודים, אלפים ורבבות. מה קרה? - הן גדול הדור רבי ישראל מגיע לעיר. הצעיר הזה מסתכל ורואה את כל הקהל, נגש לאחד האנשים ושאל אותו 'מה קרה כאן?' אמר לו, 'וכי אתה לא יודע? הנה יורד עכשיו מן הרכבת גדול הדור, רבי ישראל מסלנט!' כיוון ששמע זאת הצעיר וראה שהזקן הזה מהרכבת הוא רבי ישראל, החוויר כסיד וחישב להתעלף. זה רבי ישראל מסלנט? - ואני לא ידעתי וכל הדרך ביזיתי אותו ולגלגתי עליו.

הצעיר הזה לא ידע את נפשו. הן מכתו של המבוזה תלמיד חכם אנושה (שבת קי"ט ב' ע"ש), וחייב נידוי. בא אל ביתו של רבי ישראל לבקש מחילה ואמר לו, 'אדוני הרב, אנא מחל לי. לא ידעתי שאתה הוא זה, ואני מבקש סליחה על איך שהתנהגתי'. מה אמר לו רבי ישראל? - התחיל לפייס את דעתו ואמר לו, חס ושלום, אתה צדקת. הרי הפריע לך עשן הסיגריה, אז טוב מאד שאמרת שזה מפריע כדי שאדע לכבות אותה. ואם הפריע לך החלון הפתוח, טוב מאד שאמרת לי שאסגור אותו.

אחרי זה הוסיף רבי ישראל ושאל אותו, אמור לי, בשביל מה הגעת כאן לווילנא? אמר לו, באתי לכאן כדי לקבל היתר הוראה לשחיטה. הן בדרך עשה כבר נסיונות ושחט כמה... אמר לו רבי ישראל, יש לי חתן שנקרא רבי אליעזר והוא מורה צדק כאן בווילנא, אקח אותך אליו לבחינה ואם תעמוד במבחן הוא יתן לך היתר הוראה. החתן של רבי ישראל היה גאון מפורסם, ואם יהיה לצעיר הזה היתר שחיטה ממנו, אזי בכל מקום בארץ ירצו אותו לשוחט.

שמע את זה הצעיר, ושמח שמחה גדולה. ובאמת רבי ישראל לקח אותו אל החתן שלו וביקש ממנו, הנה הצעיר הזה רוצה לקבל היתר הוראה לשחיטה, תבדוק אותו אם הוא יודע את ההלכות ותתן לו היתר. התחיל החתן של רבי ישראל, רבי אליעזר, לבדוק אותו, ומצא אותו שהוא כלי ריק. לא יודע מימינו ומשמאלו. הוא יודע לשחוט בני אדם, אבל לא בהמות... חזר אתו רבי אליעזר לחמיו ולחש לו, הוא לא יודע דבר. שמע רבי ישראל ועשה את עצמו כאילו לא הבין, ופנה אל הצעיר, אין ספק שאתה יודע את ההלכות, אלא שבטח אתה עייף, הרי באת מדרך רחוקה, וגם הלא בדרך אני ציערתי אותך כמה פעמים,

בוא אצלי לבית, תאכל כמו שצריך ותנוח, וגם אביא לך מישוהו שתוכל לחזור אתו ביחד על כל ההלכות ואז תגש שוב אל המבחן.

ובך היה. רבי ישראל הכניס אותו אל ביתו וטיפל בו ממש כאילו היה בנו יחידו. האכיל אותו והשקה אותו, והביא לו רב שילמד אותו את הלכות השחיטה. ובאמת לאחר זמן ממושך שלמד את ההלכות יכל לגשת למבחן נוסף אצל רבי אליעזר חתנו של רבי ישראל, ואכן עכשיו ידע טוב מאד את ההלכות וקיבל היתר הוראה, ושילח אותו רבי ישראל לשלום אל ביתו שיוכל להיות שוחט בישראל, ורבי ישראל צ"ל לא הרפה ממנו עד שהושיבו בקהילה הגונה (תנועת המוסר ח"א ס"פ ל"ב).

אחרי זה שאלו את רבי ישראל, ילמדנו רבינו, מאי כולי האי?! אחד כזה שכך התנהג אתך ברכבת, שכל כך זלזל בך והתרעם נגדך, נידוי מגיע לו! ואתה הולך ומכבד אותו ומטפל בו כמו בן יחיד? השיב רבי ישראל, אגיד לכם את האמת. הרי הוא בא וביקש ממני מחילה, ואני מחלתי. אבל פחדתי שמא בתוך תוכי נשארה עוד קפיда עליו, שהרי בכל אופן פגע בי ברכבת והטריח אותי. וזה כלל גדול בדינו, איך מסלקים קפיда מהלב? - כשעושים טובה לאותו אדם שציער אותי. אם אתה נוקם ונוטר, ומשיב עין תחת עין לזה שעשה לך רעה, כך לא תסיר את הקפיда. אדרבה, אם תחזיר לו טובה תחת רעה, אם אתה תתן לו חסד ותשפיע עליו נתינה עוד ועוד, כך תאהב אותו יותר ותסור הקפיда מלבך. וזה הסיבה שאמא כל כך אוהבת את בנה, כי מכיוון שהיא נותנת לו בלי סוף, מתחזקת האהבה שלה אליו. לכן, אמר רבי ישראל, נתתי לו והכנסתי אותו אל ביתו ודאגתי לו והרביתי אהבה בליבי אליו, עד שהייתי בטוח שאין בי כל שמץ של קפיда עליו.

זהו שאומר הרמ"ק, ילמוד האדם כמה יהיה סבלן לסבול עוול חבירו עד כדי כך שיעזור לו וידאג לו אפילו בשעה שחבירו מיצר לו ועושה לו רעה. ה' יהיה בעזרנו.

חידו"ת לפרשת בלק

א. בענין בלעם הרשע

במדבר (כ"ב ה): "וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה אשר על הנהר ארץ בני עמו לקרא לו לאמר הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את עין הארץ והוא ישב ממלי".

ובתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל תרגם: "ושדר עזגדין לות לבן ארמי הוא בלעם, דבעא למבלוע ית עמא בית ישראל, בר בעור דאיטפש מסוגעי חכמתיה, ולא חס על ישראל זרעא דבני בנתיה, ובית מותביה בפדן היא פתור על שמיה פתיר חלמיא, והיא מתבניא בארם דעל פרת, ארע דפלחין וסגדין ליה בני עמא, למקרי ליה למימר הא עמא נפק ממצרים, והא חפא ית חזוא דארעא והוא שרי מן קבלי".

סנהדרין (ק"ו א): "אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי סימאי, שלשה היו באותה עצה, ואלו הן, בלעם איוב ויתרו, בלעם שיעץ נהרג, איוב ששתק נידון ביסורין, ויתרו שברח זכו בניו לישב בלשכת הגזית, שנאמר ומשפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתיים שמעתיים סוכתיים, המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב, וכתוב ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים".

ועוד שם סנהדרין (ק"ו ב): "אמר ליה ההוא מינא לרבי חנינא, מי שמיע לך בלעם בר כמה הוה, אמר ליה מיכתב לא כתיב, אלא מדכתיב אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם, בר תלתין ותלת שנין או בר תלתין וארבע. אמר ליה שפיר קאמרת, לדידי חזי לי פנקסיה דבלעם והוה כתיב ביה בר תלתין ותלת שנין בלעם חגירא כד קטיל יתיה פנחס ליסטאה".

ופירש רש"י ז"ל: "בר תלתין ותלת שנין הוה בלעם חגירה, כד קטיל יתיה פנחס כהנא, ורבי חנינא לית ליה דר' סימאי דאמר לעיל שלשה היו באותה עצה דפרעה, בלעם ואיוב ויתרו, דלרבי סימאי בלעם חיה יותר מן מאתים ועשר שנים, דהא היה בעצת פרעה דכל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, דלרבי סימאי כל אותן מאתים ועשר שנים שהיו ישראל בגלות מצרים עד מלחמת מדין חיה בלעם" ודוק. ועיין לדודי זקני ראש הגולה הגאון רבינו יוסף חיים ז"ל בספרו בן יהודע שם שהאריך בהסבר הדברים, ובחיבורי תורת יעקב (סימן קנ"א) ע"ש.

וראיתי לגאון המובהק מהרי"ט ז"ל בספר דרשותיו הנקרא צפנת פענח (פרשת שמות דרוש ראשון דנ"ה ע"ד) שעמד להסביר שעונש בלעם ואיוב, ושכר יתרו היה מידה כנגד מידה, וכה כתב: "שלושתן נטלו מנת מדתם, בלעם שדן משפט מעוקל ועיות את הדין, נהרג בחרב, לפי שבני נח נצטוו על הדינין ואזהרתן זו היא מיתתן, ומיתה שלהם בסייף, אי נמי דאמרינן בשבת (ל"ג א) בעון עוות הדין וקלקול הדין חרב בא, שנאמר והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית".

איוב ששתק במקום שהיה לו לדבר, השתיקוהו מן השמים, שנדון ביסורים ובנגעים, דכתיב במנוגע "ועל שפם יעטה" ואמרינן במדרש ויקרא רבה (פט"ז ס"ד), מנין שאין הקב"ה חפץ בקילוסן של רשעים, דכתיב ועל שפם יעטה".

יתרו שברח ולא רצה להמנות בבית דינן ובטל ועד הבית דין, זכו בניו וישבו בלשכת הגזית עם הזקנים אשר בשער, שמשם תורה יוצאה לכל ישראל, והיינו דאמר ליה בלעם "איתן מושבך וגו'". [עיין סנהדרין שם].

וצריך לי עיון, דאמרינן בסנהדרין (ק"ו ב') "בר ל"ג שנין הוה בלעם חגירה, כד קטיל יתיה פנחס כהנא", ומייתי מקרא דכתיב אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם, היאך יתיישב זה עם מה שאמר כאן "שלשה היו באותה עצה", עד כאן דברי רבינו הגדול מהרי"ט ז"ל ודפח"ח.

ובעניותי עם שאיני כדאי כלל וכלל תמה אני על עצמי, ונעלם ממני מדוע הגאון מהרי"ט ז"ל לא הביא דברי רש"י ז"ל על אתר בסנהדרין שם שכבר תירצה וכנ"ל, וכן מצאתי שתירץ תלמיד רש"י רבינו שמחה ז"ל בספרו מחזור ויטרי (סימן תכ"ח) ע"ש, ועיין מה שכתבתי בס"ד בחיבורי תורת יעקב (סימן קנ"א) וצרף לכאן.

ומצאתי לרבינו החזקוני ז"ל שמות (א' ט') שכתב: "ויאמר אל עמו, הוא התחיל בעצה תחילה, אמרינן בסוטה (י"א א') שלשה היו באותה עצה, וקא חשיב בלעם. ואם תאמר היאך האריך ימים, מקודם שנולד משה רבינו, עד מלחמת מדין, בשנת הארבעים לצאתם מארץ מצרים, שהרי אמרינן בפרק חלק (ק"ו ב'), כתוב בפנקסיה דבלעם בר תלתין ותלת שנין הוה בלעם חגירה כד קטליה פנחס ליסטאה. אלא יש לומר תרי בלעם הוו, וזה אביו של אביו, ונכדו נקרא בלעם על שם זקנו. ויש מפרשים שלשה היו באותה עצה לזנות בנות מואב". והם דברים חדשים, ועיין היטב בספר היקר ולמכסה עתיק (ר"פ בלק דף כ"ז) מה שהביא מספר הישר, וק"ק שלא הזכיר דברי הרב החזקוני ז"ל עיין שם.

ועיין בזה לתוספות על התורה מהדורת "דעת זקנים" שם, וכן ב"הדר זקנים" וב"מושב זקנים" ודוק. [נתימה שהמהדיר לפירוש הרב החזקוני הביא מספר מושב זקנים, ולא ראה דברי רש"י בסנהדרין על אתר, ע"ש].

ג. בענין מי קלקל בשימים עם בנות מואב

במדבר (כ"ה א'): "וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב."

ובתב בספר אור החיים במדבר שם: "ודקדק הכתוב לומר העם, לשלול הצדיקים אשר בשם ישראל יתכנו", ובספר חתם סופר על התורה שם כתב: "וישב ישראל בשטים, ויחל העם לזנות אל בנות מואב, בילקוט שמעוני בשטים בשטות ע"ש, אומר אני כי מרמז שהגדולים וחשובים המכונים "ישראל" הם ישבו בשטים עסקו בשטות ובטלו מדברי תורה, על כן ויחל העם הפחותים המכונים "עם" החלו לזנות אל בנות מואב כי כל פרצה שאינה מגדולי הדור אינה פרצה".

והם דברות רז"ל רבותינו במדרש תנחומא (פרשת בלק סי"ז): "ויחל העם לזנות, ויחל העם, כל מקום שנאמר העם לשון גנאי הוא, וכל מקום שנאמר ישראל לשון שבח הוא, ויהי העם כמתאוננים, וידבר העם באלהים ובמשה, ויבכו העם בלילה ההוא, עד אנה ינאצני העם, וירא

משה את העם כי פרוע הוא, ויקהל העם על אהרן" עכ"ל, ועיין עוד במדרש תנחומא (פרשת כי תשא ס"ט) ובחיבורי תורת יעקב (סימן ס') וצרף לכאן ודוק והבן.

וראיתי בספר שפתי כהן שמות (כ"ה ה') שכתב: "אמר ויחל העם, שהם ערב רב ולא ישראל, כי ישראל היה להם ישוב באותו מקום, שאם לא כן לא היה נשאר משונאיהם של ישראל שריד ופליט, לפי שהקב"ה שונא זימה, הלא תראה שהחוטאים היו ערב רב, ולפי שלא מיחו בהם ישראל רצה לכלות ישראל, אלולא פינחס שהשיב חמתו מהשחית, ואם היו החוטאים מישראל ודאי שהיו כלים, אם על ערב רב אמר ולא כליתי את בני ישראל, בני ישראל על אחת כמה", ועיין בחיבורי תורת יעקב שם ודוק.

ומבואר בדבריו באר היטב כי רק הערב רב הם שקלקלו עם בנות מואב, אבל לא היו מבני ישראל שקלקלו, וכיוצא בזה ראיתי שכתב גם בספר הכתב והקבלה על במדבר שם: "ויחל העם ויצמד ישראל. יראה שבני ישראל עם היותם בשטים מקום הזנות עמד טעמם בס ולא פנו אל רהבים, אמנם העם הפחותים הערב רב שהיו עמהם הם חזרו לסורם והלכו אחרי הזנות, ומזה נמשכו גם אחרי אלהיהן, כי היו קוראות אותן לזבחי אלהיהן שיהנו משולחנם המגואל לא שיעבדום, ואחרי שהיו שם נמשכו גם כן להשתחות לאלהיהן, כי אלהות הרבה היה להם כדרכם, שכל אחד עובד לאלוהו, ואחר כך נפלו ישראל בעבירת עבודה זרה, וזהו ויצמד ישראל פירוש נתחבר לערב רב בענין בעל פעור, כי משאר האלילים שהיו עמהם היו נזהרים, אמנם בזה טעו בחשבם שאין בזה עבירה ואולי הוא מצוה לבזותה, אמנם טעו בזה מאחר שעבודתה בכך [ר"ש יפה]."

אבל יש לי להעיר כי מצאתי שחז"ל אמרו שאכן מבני ישראל עצמם קלקלו עם בנות מואב כמבואר במדרש תנחומא (פרשת ויחי ס"ו): "אחלקם ביעקב, עשרים וארבע אלף נפלו משבט שמעון על מעשה זמרי, ואלמנותיהם עשרים וארבע אלף וחלקם שני אלפים לכל שבט ושבט שנאמר אחלקם ביעקב", וכן הוא במדרש בראשית רבה (פצ"ט ס"ו), ובירושלמי סוטה (פ"ז סה"ד) עיין שם.

גם בפסיקתא זוטרותא הוא מדרש לקח טוב במדבר (פרשת פינחס דקל"ב ע"א) אמרו: "אלה משפחות השמעוני שנים ועשרים אלף ומאתים. ובמדבר סיני כתיב (במדבר א') פקודיהם למטה שמעון תשעה וחמשים אלף ושלש מאות. חסרו משמעון שבעה ושלשים אלף ומאה, לפי שנפלו במעשה זמרי, ואף על פי שמכל ישראל נפלו, משמעון נפלו יותר", הרי שנקט שבמעשה זמרי נפלו משבט שמעון, אבל גם **מכל ישראל נפלו** בסיבת עון זה, ולא רק הערב רב ודוק.

ובמדרש תנחומא (פרשת פינחס ס"ה) הובאה שיטה נוספת שכך אמרו שם: "לפי שצפוי לפני הקב"ה שש משפחות עתידות לכלות מהם ומי הם, אלו שכתובים למעלה ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושואל בן הכנענית הרי ששה, כשאתה קורא לנמואל משפחת הנמואלי אין שם לא אהד ולא צחר אלא הרי חסרו. וכן בבנימין בלע ובכר וגו' הרי עשרה, וכשאתה בא למנותן לבלע משפחת הבלעי אינן אלא שבעה הרי חסרו, וכן בבני גד צפיון וחגי ושוני ואצבון (בראשית מ"ו), וכשאתה מונה לצפון משפחת הצפוני אין שם אצבון הרי ששה משפחות נחסרו על

הזנות בעצת בלעם ואין זנות שאינה עושה את שלה", הרי שהתועים אחר בנות מואב היו משפחות משבט שמעון, ומשפחות משבט גד, ומשפחות משבט בנימין ע"ש.

ולדברי מדרש זה נתכוין רש"י ז"ל בפירושו לספר במדבר (כ"ו י"ג) שכתב: "ורבי תנחומא דרש שמתו במגפה בדבר בלעם, אבל לפי החסרון שחסר משבט שמעון במנין זה ממנין הראשון שבמדבר סיני, נראה שכל כ"ד אלף נפלו משבטו של שמעון" עכ"ל. ולא ידעתי מדוע רש"י ז"ל לא הסתייע מדברי התנחומא בראשית ובראשית רבה הנ"ל שאמרו להדיא שהמתים במגיפה היו רק משבט שמעון וכנ"ל. [נפשיטא דאין לשאול סתירה בדברי התנחומא שבפרשת יחי נקט ואמר שהמתים היו רק משבט שמעון, דלא קשיא כלל דעורך המדרש הביא דעות חלוקות וקצתי וז"ב].

וזו לשון רבינו בחיי ז"ל בביאורו לתורה במדבר (כ"ה ז): "זה שאמר ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף, וכולם היו משבט שמעון, וכן יש ללמוד מן החסרון הגדול שמצינו במנינם שבסדר פנחס מן המנין שהיו בראשונה במדבר סיני", ועוד לו שם (פסוק י"א): "השיב את חמתי. פירשו קצת המפרשים הניח, מלשון בשובה ונחת (ישעיה ל' ט"ו), כי בקנאתו הניח למדת הדין, כענין והניחותי לך (שמות ל"ג י"ג), אך המובן ממלת השיב שהחימה היתה ראויה ללכת על ישראל, אלא שפינחס השיבה לגמרי ולא הלכה, ויש לדקדק ואיך לא הלכה, ומתו מישראל ארבעה ועשרים אלף, אבל זה ראייה שכולן היו משבט שמעון ולא נפקד אחד מישראל משאר השבטים, וזהו השבת החימה משאר ישראל, וזהו ביאור השיב את חמתי מעל בני ישראל, שלא חלה מדת הדין חוץ מן השבט, זהו ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי, ולא כליתי אחד מישראל" ועוד עיין לו בביאורו לספר שמות (כ"ה ט"ו) ובמדבר (א' כ') עיין שם, אבל דברי רז"ל דלעיל מבואר שגם משאר ישראל מתו ולא רק משבט שמעון, ועיין.

ועבשיו מצאתי לרב שפתי כהן ז"ל עצמו במדבר (א' כ') שכה כתב: "ומה שאמר בראובן ושמעון לגולגלותם כל זכר, ולא אמר כן בשאר שבטים, רמז כאן שיש בהם זכרים שצריכין לגולגול, כאומרם ז"ל למרק עוונם, מראובן אותם מאתים וחמישים איש שהלכו בעצת קרח ונשרפו והם ראשי סנהדראות, וכן אמר (במדבר י"ז ג) את מחתות החטאים האלה בנפשותם שחסרו נפשותם וצריכים להשלימה, ומבני שמעון אותם שמתו בעוון זמרי ארבעה ועשרים אלף, וכן דעת רש"י ז"ל שהם משבט שמעון שמנין שבט שמעון כאן תשעה וחמישים אלף ושלוש מאות, ובפרשת פנחס אמר שנים ועשרים אלף ומאתים חסר יותר מהחצי, ואף על פי שבמנין הזה הם צדיקים שעדיין לא חטאו - נרמז ברמז".

הרי שהוא ז"ל עצמו כותב שבעוון זמרי מתו ארבעה ועשרים אלף מבני שמעון, וזה לכאורה דלא כמו שהוא עצמו כתב בשמות כ"ה הנ"ל שהמתים במגפה בעון זמרי היו רק מהערב רב.

ורואה אני בס"ד שיש שיטה נוספת בדברות רז"ל מי היו המתים במגפה, והם דברות רז"ל בספר זהר הקדוש ח"ג (דרל"ז ע"א): "וכי האיך השיב פנחס חמתיה דקב"ה, והכתיב ויהיו המתים במגפה וגו', אי לא מית חד מנייהו, הוה אמינא השיב את חמתי, אבל כיון דכל הני מיתו, מאי טעמא השיב את חמתי ולא כליתי את בני ישראל. אלא ודאי ברירא דמלה, ווי ליה לבר נש דפגים

זרעיה, ווי ליה למאן דלא נטיר זרעיה כדקא יאות, חס ושלום דאפילו חד מישראל מית, אלא שבטא דשמעון, כד אתי אינון ערב רב, אתערבו בנשין דשבטא דשמעון, בתר דאתגיריו, ואולידו בנין, מנהון מיתו בעגל, ומנהון מיתו במותנא, ואחרנין מיתו הכא אינון דאשתארו, הדא הוא דכתיב, ויהיו המתים במגפה, אשר מתו לא כתיב, אלא המתים, מתים דמעיקרא הוו, ובגין דאסתמרו ישראל, וכל אינון זרעא קדישא, אתמנון כלהו, בגין דלא חסר אפילו חד מנייהו, ועל דא כתיב, ולא כליתי את בני ישראל, מכלל דאחרנין כלו, וכן השיב את חמתי מעל בני ישראל, מעל בני ישראל השיב, אבל מעל אחרנין דהוו ערב רב, לא השיב, ועל דא רשים קרא ואמר, מעל בני ישראל, ובגין דא אתמנון בני ישראל כמלקדמין, וחבר לון קב"ה בהדיה, כגוונא דא בעובדא דעגל, דכתיב ויפול מן העם וגו', כל אינון מערב רב הוו, ולאחזאה דלא הוו מבני ישראל, מה כתיב לבתר, ויקהל משה את כל עדת בני ישראל".

הרי לנו שיטה חדשה בדברות חז"ל שאכן הערב רב הם שמתו ורק הם ולא מת אחד משאר שבטי ישראל, והערב רב הללו היו שהתחתנו עם בנות שבט שמעון, והשוה עם האמור לעיל.

ועוד ראיתי כעת למהרח"ו ז"ל בספרו עץ הדעת טוב (פרשת בלק דף קצ"ד) שכה כתב בענין זה: "או נבאר עם ההקדמה הידועה שסתם "העם" הם הערב רב, ובפרט בהיותם סמוכים למלת ישראל, וסיפר כי בהיות ישראל יושבים בשטים בהשקט, קפץ עליהם רוגז בסבת הערב רב, כי הלא ויחל העם לשון התחלה כי הערב רב לבדם הם אשר החלו לזנות את בנות מואב, ולהם קראו לאכול מזבחי אלהיהן, והם אשר אכלו וישתחוו, וזהו שחזר ואמר ויאכל "העם" למעוטי ישראל, ונודע כי קשים גרים לישראל כספחת אמרו על הערב רב אשר בהתחרם עמהם החטיאום, ואמנם העם הם התחילו כמו שאמר ויחל "העם", ואחר כך ויצמד ישראל וגו', ואין הכוונה שנתחברו לבעל פעור כי זה עון פלילי להיותם חיבור אחד הם והעבודה זרה, אבל ויצמד ישראל עם העם הנ"ל לחטוא עמהם, אך לא לגמרי בענין הזנות, ואף לא בענין כל העבודות זרות, רק לבעל פעור בלבד שפירשנו לעיל, כי חשבו שלא היו חוטאים בכך, ועם כל זה ויחר אף ה' בישראל יען כי פעור עבודתו המיוחדת לו בכך על דרך שקראה אל האיש הנ"ל במדרש רז"ל, אז ציווה משה שיקח את כל ראשי העם אותם שהעזו פניהם להתחיל לחטוא, כי המון הערב רב היו יראים לחטוא, והוקע אותם יען כי זנו וגם עבדו עבודה זרה, מה שאין כן בישראל, ועל ידי מיתת ראשי הערב רב ישוב חרון אף ה' מישראל אשר לא חטאו ממש. ואמנם לא יעשה המשפט הזה רק על ידי שופטי ישראל, כי לערב רב אין שופטים בפני עצמן, ולכן ויאמר משה אל שופטי ישראל הרגו איש את אנשיו, רצונו לומר כי הערב רב היו סביב ישראל ואתם אשר היו כנגד מחנה ראובן נקראו אנשי ראובן וכיוצא בזה, ואתם הרגו יען כי הם נצמדים עם ישראל והחטיאום בבעל פעור. גם נוכל לפרש כי הערב רב עצמם חל הנגף בהם, אמנם ראשיהם ציווה משה להרגם במיתת בית דין יען גם הם חטאו בזנות ובעון עבודה זרה אמנם עוונם גדול מנשוא להיותם ראשים ודלת העם ימשכו אחריהם, ולכן הוקע אותם במיתת בית דין, וכפי זה אומרו ותעצר המגפה, ירצה כי אחר שהוחל הנגף בערב רב נעצרה מלבוא גם בישראל, ואחר כך חזר לספר מדלת העם הערב רב המתים במגפה, ואמר כי היו ארבעה ועשרים אלף, והוא על דרך שאמר בספר הזוהר שכל אלו המתים במגפה היו ערב רב ולא ישראל", ועוד עיין שם.

והנה לעיל הבאתי מה שכתבו רש"י ובעל לקח טוב ליישב התמיהה שבמנין השבטים שבראש ספר במדבר בני שמעון היו חמישים ותשע אלף ושלוש מאות איש, ובמנין שבפרשת פינחס היו בני שמעון רק עשרים ושתיים אלף ומאתיים, הרי שחסרו שלשים ושבע אלף ומאה, ולכן הסבירו כי במגפה בעון זמרי מתו מבני שמעון עשרים וארבע אלף וכנ"ל.

ולבאורה עדין יש להבין דעם שנקבל זאת שהמתים במגפה עשרים וארבע אלף כולם היו רק מבני שבט שמעון, אזי היה צריך להיות מנין בני שמעון שלשים וחמש אלף ושלוש מאות, והם היו רק עשרים ושתיים אלף ומאתים והיכן הם שלש עשרה אלף ומאה הנותרים, ואולי מתו מיתה טבעית או בתשעה באב כשהיו חופרים להם קבר כדאמרו במדרש איכה (בפתיחה סימן ל"ג) והובא בפירוש רשב"ם בבא בכתרא (קכ"א ב') ע"ש.

והתבוננתי בדברי ספר הזהר שאמר שמבני שמעון "מנהון מיתו במותנא", ומותנא היינו המגפה שהיתה בעטיו של קרח כמפורש בתרגום אונקלוס במדבר (י"ז כ"ז) כאשר התלוננו ואמרו אתם המתם את עם ה' (שם י"ז י"ד), ואז מתו ארבע עשרה אלף ומאתיים ככתוב בתורה שם, ואולי ואפשר שכוונת ספר הזהר שהמתים במגפה הזו היו מעם ה' היינו כל השבטים אבל רובם היו משבט שמעון, דהיינו משאר השבטים מתו אלף ומאה, ומשבט שמעון מתו במגפה זו שלש עשרה אלף ומאה, ולפי זה כשתוסיף סכום זה לעשרים וארבע אלף המתים במגפה בעון זמרי שהיו כולם בני שמעון, יצא שלשים ושבע אלף ומאה, וכשתפחית סך זה מחמישים ותשע שלש מאות בני שמעון במנין שבפרשת במדבר, יצא עשרים ושתיים אלף ומאתים, כסכום שבט שמעון במנין דפרשת פינחס, וברוך היודע.

חידו"ת לפרשת חוקת*

א. בענין הנוגע במת לכל נפש אדם

במדבר (י"ט י"א): "הנוגע במת לכל נפש אדם וטמא שבעת ימים".

נזיר (מ"ט ב') תנן: "על אלו טומאות הנזיר מגלח על המת, ועל כזית מן המת, ועל כזית נצל" וכו'. ובתלמוד שם: "תנו רבנן אחר פטירתו של רבי מאיר אמר להן רבי יהודה לתלמידיו אל יכנסו תלמידי רבי מאיר לכאן, מפני שקנתרנין הן ולא ללמוד תורה הן באין אלא לקפחני בהלכות הן באין. דחק סומכוס ונכנס אמר להם כך שנה לי רבי מאיר על אלו טומאות הנזיר מגלח על המת ועל כזית מן המת, כעס רבי יהודה ואמר להן לא כך אמרתי לכם אל יכנסו תלמידי רבי מאיר לכאן מפני שקנתרנין הן, על כזית מן המת מגלח על המת לא כל שכן. אמר רבי יוסי יאמרו מאיר שכב, יהודה כעס, יוסי שתק, תורה מה תהא עליה, אמר רבי יוסי לא נצרכה אלא למת שאין עליו כזית בשר, ועדיין יאמר על אבר ממנו מגלח על כולו לא כל שכן, אלא כדאמר רבי יוחנן לא נצרכה אלא לנפל שלא נתקשרו אבריו בגידין, הכא נמי בנפל שלא נתקשרו אבריו בגידין. רבא אמר לא נצרכה אלא לרוב בניינו ולרוב מניינו, שאין בהן רובע עצמות".

ופירש המיוחס לרש"י ז"ל: "ועדיין יאמר על אבר ממנו מגלח, ובלבד שיהא עליו בשר כראוי ואף על פי שאין עליו כזית בשר, על מת כולו לא כל שכן: כי אמר רבי מאיר דעל מת מגלח, כי ההיא דאמר רבי יוחנן לא נצרכה אלא לנפל כו', ובמסכת חולין קאי והכא נמי בנפל שלא נתקשרו אבריו בגידין יפה יפה אמר רבי מאיר דמיטמא ואף על פי שאין עליו בשר: ורבא אמר, כי אמר רבי מאיר ברוב בניינו של מת או ברוב מניינו שאין עליהן כזית בשר ואין בין כולו רובע הקב עצמות דאף על גב דבעלמא לא הוי חשיב לענין טומאת אהל אלא אם כן שיהא בהן רובע עצמות גבי נזיר הוי חשוב כמת שלם הואיל דאית ביה רוב בניינו או רוב מניינו שהוא מיטמא עליו ומגלח עליהם".

ובתב הרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול הלכות טומאת מת (פ"ב ה"א): "הנפל אף על פי שעדיין לא נתקשרו איבריו בגידין מטמא במגע ובמשא ובאהל כאדם גדול שמת שנאמר הנוגע במת לכל נפש אדם", ועיין משנה למלך שם, ועוד שם (פ"ג ה"א) כתב הרמב"ם: "אלו מטמאין במגע ובמשא ובאהל המת אפילו נפל שלא נתקשרו איבריו בגידין", ועיין כסף משנה שצ"ח לסוגיא דידן בנזיר ע"ש.

ובהיותי בזה ראיתי בתרגום המיוחס ליונתן על הפסוק הנ"ל "הנוגע במת לכל נפש אדם וטמא שבעת ימים", שכה תרגם: "דיקרב בשכיבא לכל בר נשא, ואפילו לולדא בר ירחין לגושמיה ובדמיה יהא מסאב שובעא ימין".

(* בגיליון של שבוע שעבר פרשת חוקת נדפסו בטעות חידושי תורה של פרשת קורח, ועל כן אנחנו מדפיסים כאן את החידושים לפרשת חוקת.

ובעניותי איני מבין הדברים דזו מנין דולד בן חודש מטמא, ואף דאמרו דנפל מטמא, היינו שעברו עליו לפחות **ארבעים** יום, וכמו שכתב הרמב"ם שם בהלכות טומאת מת (פי"א ה"ח) וכן הוא במשנה למלך (דלעיל), אבל בן חודש שיטמא, כמדומני דזו לא אמרה אדם מעולם, דהא כלל גדול הוא כל שלא עברו עליו ארבעים יום מיא בעלמא הוא, כיכמות (ס"ט ב'), ורש"י בכורות (כ"א ב') וכריתות (ד' ב', וט' ב') ונדה (נ"ז א'), ועיין בדברי הרמב"ם ז"ל הלכות איסורי ביאה (פ"י ה"א וה"ב) ועוד, וצ"ע.

וראיתי עוד דבר פלא, דהנהה שם (פסוק י"ג): "כל הנוגע במת בנפש האדם אשר ימות ולא יתחטא את משכן ה' טמא, ונכרתה הנפש ההיא מישאל", תרגם המיוחס ליונתן בן עוזיאל: "כל דיקרב בשכיבא, **ובולדא בר תשעה ירחין** בגושמיה ובדמיה דימות, ולא ידי עלוי ית משכנא דה' סאיב".

הרי שכאן נקט התרגום המיוחס ליונתן שולד המטמא הוא בן תשעה חודשים, וגם זה יש להבין חדא שהרי נפל מטמא וכו"ל, ועיין בספרי פרשת חוקת (שם) שאמרו שאף בן שמונה חדשים מטמא, ולא בעינן בן תשעה חודשים, ותו ובפרט שהמיוחס ליונתן הוא עצמו לעיל תרגם שאפילו ולד בר ירחין מטמא, וכל זה צריך אצלי עיון גדול.

ואולי ושמא צריך להגיה בדבריו לעיל וכך צריך לומר "ואפילו לולדא בר [תשעה] ירחין", והיינו כדבריו לקמיה, וכן משמע לי שאמר ונקט "ירחין", בלשון רבים, ולא אמר בר "ירחא", ובזה תסתלק הסתירה שבדבריו, וצ"ע.

ובהיותי בזה ראיתי לגאון המובהק רבי אברהם הכהן ז"ל משאלוניקי בספרו היקר טהרת המים חלק שיורי טהרה (מערכת ט' כלל כ"ב) שכה כתב: "טומאת כהן בנפלים אם יש בו כל צורת האדם, אי נמי אם יש בו כזית בשר והוא אחר ארבעים יום לעיבורה אין הכהן מטמא - כן כתב הרב אהל יצחק יו"ד (סימן ל"א), וכן פסק הרמב"ם ז"ל הלכות טומאת מת (ריש פ"ג), והוא מימרא דרבי יוחנן בנזיר (לעיל) כדי לתרץ קושיא שיש על לשון המשנה, ואף על גב דרבא שם תירץ באופן אחר, מסתמא אינו חולק על דינו דרבי יוחנן.

ברם ראינו בתרגום יונתן (ר"פ חוקת) דאמר דאין ולד מטמא אלא כשכלו לו חדשיו והוא בר קיימא, ואפשר אם היה רבי יוחנן רואה דבריו של תנא הוה הדר ביה. שוב ראיתי דכל התנאים הנזכרים במסכת נדה (כ"ו א', וכ"ז א', ונ"ו ס"ב, ונ"ז א') מטמאים באהל בולד אחר ארבעים יום ליצירה ע"ש. א"ה ועיין גם בספר מעשה אברהם (דקנ"ח ע"ב) עד כאן לשון הגאון טהרת המים ז"ל.

ובעניותי תמה אני על עצמי, שאחר שכבר ראה דברי התרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל, מדוע לא עמד בסתירה (לכאורה) שיש בדבריו, וכמו שכתבנו לעיל בס"ד.

גם מה שכתב דאם רבי יוחנן היה רואה דברי התרגום יונתן היה חוזר בו - הדברים מפליאים, שנראה שחשב דאכן תרגום זה מידי **התנא** יונתן בן עוזיאל יצא, ופלא שלא ידע דהוא תרגום מאוחר ואינו אלא **מיוחס** ליונתן בן עוזיאל, אבל הוא מאמוראי בתראי (ואולי אף יותר מאוחר), וכבר האריכו בזה רבותינו ועיין לגאון חיד"א ז"ל שעסק בפתגמא דנא בהרבה מחיבורי קדשו בדוכתין

סגיאין, ובס"ד אציין לדוגמא מה שכתב בענין זה בקונטרס העלם דבר (אות מ"ז), ובספרו שם הגדולים (ערך תרגום יונתן), ובספרו קשר גודל (סימן כ' אות ה'), ובספרו מחזיק ברכה יו"ד (סימן ס"א אות ג'), ובספרו שו"ת חיים שאל ח"א (סימן צ"ג אות ג'), ובספרו פתח עינים ראש השנה (ח' א'), ומגילה (ג' א'), ופרה (פ"ג מי"א), ובספרו מראית העין מגילה (כ"ח א'), ובספרו כסא רחמים לאבות דרבי נתן (פרק ל"ו), ובהגהותיו ניצוצי אורות שעל ספר זהו הקדוש ח"א (דפ"ט ע"א) ועוד.

ועוד על עניני תרגום יונתן לתנ"ך - עיין עוד מה שכתבתי בס"ד בחיבורי ברית יעקב (סימן כ"ה הערה ג'), ובחיבורי יגדיל תורה ח"א (סימן ס"ו, וסימן פ"ד), ובחיבורי כרם יעקב (סימן י"א אות א'), ובחיבורי זכות יצחק ח"א (סימן מ"ו), ובחיבורי זכות יצחק ח"ב (סימן ס' דף רפ"ו), ובחיבורי טל חיים (סימן מ"ד ריש דף פ'), ובחיבורי גדולה תשובה (סימן כ' אות ג'), ובחיבורי תורת יעקב (סימן ר"ג) ובהוספות (סימן ס"ב דף תקמ"ב) עש"ב וצ"ר לכאן.

ועיין עוד שם בחיבורי תורת יעקב: סימן נ"ד אות ב', וסימן נ"ו, וסימן קנ"ד, וסימן קס"ב, וס"ס קע"ב, וסימן רל"ו אות א', ור"ס רמ"א, עיין שם.

ועכשיו מצאתי לגאון רבי אברהם הכהן ז"ל עצמו בספרו טהרת המים (מערכת ת' כלל ז') ששם כבר ראה והביא דברי הגאון חיד"א ז"ל בשם הגדולים דתרגום יונתן הוא מאמוראי בתראי, והוא ז"ל סייעו ע"ש, ולכאורה כאן לא זכר דברי עצמו והוא תימה, וצ"ע.

הנה כח הכתוב עד כאן כבר זכיתי ונדפס בשנת תשס"ג בחיבורי מנוחת שלום ח"ב (סימן נ"ט), ואחר כך ראיתי שכבר הגאון מלבי"ם ז"ל בביאורו לספרי שם (פסוק ט"ז) עמד בדברי המיוחס ליונתן וכתב להגיה דבריו וכאשר כתבתי שצריך לומר בר [תשעה] ירחין ע"ש, ועוד עיין לגאון מלבי"ם ז"ל שם (פסוק י"ג), וחכם אחד הי"ו הודיעני שבספר "ינחננו" על תרגום יונתן שם (דף י"ד ודף ט"ו) הרגיש בתימה שבדברי התרגום הנ"ל, וגם כן הגיה דבריו ע"ש, ועיין שו"ת צפנת פענח ח"א (סימן רס"א) עכ"ד, ויש לי להוסיף מה שמצאתי בס"ד מאז והוא דעיין עוד מה שכתבו לבאר בדברי התרגום הנ"ל בהגהות הגאון רבי יעקב ווינפלד ז"ל מהרמילוב על המשניות אהלות (פ"ב מ"ב בדפוס ווילנא), ולגאון רבי מאיר שפירא ז"ל בשו"ת אור המאיר (סימן י"א), ולגאון רבי דוד איש הורביץ ז"ל בשו"ת אמרי דוד (סימן ע"ז), ובשו"ת אביר יעקב (סימן ב' אות ג' ד"ד ע"ג), ובספר פרדס יוסף ויקרא (כ"א א') ואכמ"ל.

ב. בענין מלחמת עמלק הרשע בישראל

במדבר (כ"א א'): "וישמע הכנעני מלך ערד וישב הנגב כי בא ישראל דרך האתרים, וילחם בישראל וישב ממנו שבי".

ורבינו חיים נ' עטר ז"ל בספר אור החיים הקדוש שם כה כתב: "וילחם בישראל טעם ואמרו בישראל, ולא אמר עם ישראל כמו שאמר בפרשת בשלח (שמות י"ז ח') ויבא עמלק וילחם עם ישראל, נתכוון לומר כי הם (ישראל) היו סיבה למלחמה זו לצד חטאם, גם מה שאמר בסמוך וישב ממנו שבי, פירוש ממנו היה הסורב לשבות שבו, והחטא הוא שהם היו סיבה להעדר הצדיק

מחמת מי מריבה, דכתיב ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם, ולא למשה בלבד אלא גם לאהרן, כמובן מהענין, אלא שמזכיר משה שהוא העיקר" עכל"ק.

וביאור הדברים, דרבינו אור החיים ז"ל מלמדנו שמה שכתוב וילחם בישראל, אות ב' אין פירושה "עם", כמו ושסע אותו בכנפיו, שהכוונה עם כנפיו עיין רש"י ורבינו בחיי ז"ל ויקרא (א' י"ז), ועיין רמב"ן שם, וכן כתב רד"ק תהלים (ל"ה ט"ז), ובספר מנחה בלולה בראשית (א' א'): "בראשית ב' בראשית ב' הטעם, כמו עם ראשית ברא אלקים" וכו' ע"ש.

אלא האות ב' בתיבת בישראל, פירושה "בסיבת" "בשביל", כמו וכשלו איש באחיו שהכוונה והביאור איש בשביל אחיו, וכדכתב רש"י ז"ל סנהדרין (כ"ז סע"ב ד"ה איש), ועיין רש"י שמות (י' י"ב), ובמדבר (י"ד א' ד"ה בכל), ועוד שם (ט"ו ג' ד"ה לפלא), ורש"י דברים (א' א' ד"ה בערבה), ורש"י עירובין (ג"ד ב' ד"ה באהבתה), ועיין למהר"ל מפראג ז"ל בספרו גור אריה במדבר (י"ב ב') ודוק. [ועיין בחיבורי הדר יעקב ח"א (סימן ט"ו) והארכתי במקומו בס"ד].

ובעניותי עם שאיני כדאי כלל וכלל, איני מבין דברות קדשו של רבינו הגדול רבי חיים י' עטר זיע"א, שהרי גם שם בפרשת בשלח (שמות י"ח ח') עמלק בא בסיבת חטאי ישראל, שחנו ברפידים דהיינו שרפו ידיהם מתורה ומצות כאומרם בבכורות (ה' ב'), וילקוט שמעוני (שם רמז רס"א) ע"ש, ולשון רז"ל במכילתא שם: "אי איפשר לישראל בלא תורה, ולפי שפירשו מדברי תורה לכך בא עליהם השונא, שאין השונא בא אלא על החטא ועל העבירה לכך נאמר ויבא עמלק", ובספר כלי יקר שם פירש שרפו ידיהם מן המצוות היינו מתורה תפילה וגמילות חסדים עיין שם בארוכה.

וגם חטאו אז ישראל שאמרו היש ה' בקרבנו אם אין ויבוא עמלק, וכדרשתם במדרש שמות רבה שם (פכ"ו ס"ב): "ויקרא שם המקום ההוא מסה ומריבה, ומה מריבה היתה שם רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן, רבי יהודה אומר אמרו אם רבון הוא על כל המעשים כדרך שהוא רבון עלינו נעבדנו ואם לאו נמרוד בו. ורבי נחמיה אומר אם מספיק לנו מזונותינו כמלך שהוא שרוי במדינה ואין בני המדינה צריכין לו כלום נעבדנו, ואם לאו נמרוד בו. ורבותינו אמרו אם מהרהרים אנו בלבבנו והוא יודע מה שאנו מהרהרים נעבדנו, ואם לאו נמרוד בו. אמר להם הקב"ה אם בקשתם לבדוק אותי, יבוא הרשע ויבדוק אתכם מיד ויבא עמלק, מה כתיב היש ה' בקרבנו אם אין ויבא עמלק, וכי מה ענין זה אצל זה, משל לתינוק שהיה רוכב על כתיפו של אביו וראה חבירו של אביו, אמר לו ראת את אבא, אמר לו אביו אתה רוכב על כתפי ואתה שואל עלי, הריני משליכך ויבא השונא וישלוט בך, כך אמר הקב"ה לישראל אני נשאתי אתכם על ענני כבוד, ואתם אומרים היש ה' בקרבנו, לפיכך יבא השונא וישלוט בכם הוי ויבא עמלק", ומקור הדברים במדרש תנחומא הקדום (פרשת יתרו ס"ד), ובמדרש פסיקתא דרב כהנא (פסקא זכור), והובא בפירושו רש"י ז"ל על התורה שם.

כמו כן עמלק בא גם בעון חילול שבת שחטאו אז ישראל כאומרם בשבת (ק"ה ב'), ובמדרש משנת רבי אליעזר (פרק כ'), ובספר זהר חדש (פרשת בשלח ד"ג ע"א) עיין שם.

ובספר בית הלוי על התורה (פרשת בשלה) האריך על פי דברי ספר הזוהר הקדוש (שם) שעמלק בא גם על קלקול בעניני מילה שחטאו אז ישראל שמלו ולא פרעו עיין שם באריכות. [ועיין בחיבורי הנכחי לעיל בענין ויאמר משה אל יהושע, ובענין העוונות שהביאו את עמלק].

ואם כן לפי דברי רבינו אור החיים ז"ל גם בפרשת בשלה היה צריך להיות ויבא עמלק וילחם בישראל, ולא ככתוב וילחם עם ישראל וצ"ב. [גם רבינו אור החיים עצמו שמות שם (י"ג) כתב שישראל לא היו מצדיקים בהשגחה, ועוד עיין באור החיים דברים (א' ל"ב) עיין שם].

ועוד קשה לי איפכא, שהרי בספר במדבר (כ"א כ"ג) כתוב: "ויאסוף סיחון את כל עמו ויצא לקראת ישראל המדברה, ויבא יהצה וילחם בישראל", ושם לא היתה שום סיבת חטא מצד ישראל, וכן קשה מקרא דספר יהושע (כ"ד ט'): "ויקום בלק בן צפור מלך מואב וילחם בישראל", ולדברי רבינו אור החיים ז"ל היה צריך לומר בשני מקומות אלו וילחם עם ישראל ולא בישראל כנ"ל, וצ"ב.

ג. בענין וישב ממנו שבי

במדבר (כ"א א'): "וישמע הכנעני מלך ערד, יושב הנגב כי בא ישראל דרך האתרים, וילחם בישראל וישב ממנו שבי".

ופירש רש"י ז"ל: "וישב ממנו שבי, אינה אלא שפחה אחת", ומקור הדברים במדרש ילמדנו (שנאבד מאיתנו לפי שעה), והובא גם בילקוט שמעוני שם (רמז תשס"ד): "וישב ממנו שביה אין כתיב כאן, אלא שבי, שפחה אחת שבו מהם".

ויש להבין איך למדים מדכתיב שבי ולא שביה, שלא שבו אלא שפחה אחת, ועיין למהר"ל ז"ל בספר גור אריה שם. [וראיתי בס"ד שתיבות "וילחם בישראל וישב ממנו שבי", עולים בגימטריא "וזאת היא שפחה מישראל" ודוק היטב].

ובספר מדרש אגדה במדבר שם (דף קכ"ז): "וישב ממנו שבי, לא לקחו מהם אלא שפחה אחת, ומשלהם היתה, שכך נאמר שבי, מן השבי היתה", ועיין בהערות שם. [וגם כאן יש להבין איך נדרשת דרשה זו מדכתיב שבי, וצ"ב].

וכתב רבינו הגדול רמב"ן ז"ל בביאורו לתורה שם: "וישב ממנו שבי, אינה אלא שפחה אחת, לשון רש"י מדברי רבותינו ז"ל. נתעוררו החכמים בזה, מפני דעתם שלא יהיו ישראל מנוצחים כלל מאויב זולתי בעת קלקלתם, כגון במלחמת עמלק הראשונה מפני שאמרו היש ה' בקרבנו, ובשניה מפני חטאם במרגלים שהזהירם משה ממנה, אבל בכל מלחמת מצוה לא נפקד מהם איש כל ימי משה, ולפיכך פירשו הכתוב הזה, וישב ממנו השבי שהיה בידו, והיא השפחה הזו ששבו אותה ישראל מהם, כלשון בכור השבי שהוא בכור השפחה, כי לא אמר וישב ממנו אנשים או נשים וטף".

וזו לשון רבינו יוסף בכור שור ז"ל בפירושו על התורה שם: "וישב ממנו שבי, ביזה של בהמות", וביאור דבריו נראה עם דברות הרמב"ן ז"ל כיון שבמלחמות מצוה כשהיו ישראל צדיקים,

לא יתכן שישראל יפקד מהם איש כנ"ל, לכך פירש ששבו בהמות ודוק. [תיבות "ממנו שבי", עולים בגימטריא "בהמת" ודוק].

ובפירוש התורה המיוחס לרבינו עובדיה ברטנורא ז"ל שם כתב: "וישב ממנו שבי, פירש רש"י, אינה אלא שפחה אחת", קשה מנין לו. ויש לומר מדכתיב הכא שבי, וכתיב התם וארם יצאו גדודים וישבו נערה קטנה, מה להלן שפחה אחת אף כאן שפחה אחת, וגזירה שוה זו מופנה מצד אחד, שבכאן היה די לו לכתוב וישב ממנו, ויודע אני שהוא שבי, אלא שמע מינה לאפנויי.

ועוד יש לומר דיליף ליה מדכתיב שבי, כלומר דבר שהיה שבוי אצלם, והיינו שפחה כי פירוש שבי באדם. ועוד יש בכאן ריבוי אחר ריבוי, וישב ושבי, ואין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט. עוד שמעתי אומרים שרואה דבר זה ממלת שבי שבראשי תיבות שפחה בת י' כלומר שפחה בת עשר שנים נוטריקון" עכ"ל.

ובעניותי כל הדברים חדשים ויש לעמוד ולהבינם, כמו שיראה המעיין, ואכתוב בקצרה, דמה שפירש בפירוש הראשון דמגזרה שוה ילפינן לה, צ"ב מה מקור גזירה שוה זו אטו נדרוש גזירה שוה מדעתינו, וקיימא לן אין אנחנו יכולים לדרוש דרשות מדעתנו כל שלא נתבאר הדברים בדברות חז"ל בתלמודים ובמדרשים וכלשון הרא"ה ז"ל בחידושיו לכתובות (ס' ב' ד"ה כתב): "ודברי תימה הם דאנן לית לן למידרש קראי דלא דרשי להו רבנן", וכן כתב הר"ן בביאורו הלכות הרי"ף שבועות (פ"ג ד"ז ע"ב), שאין בידנו כח לדרוש דרשות מעצמנו מכיון שלא נזכרו בתלמוד, ובשו"ת מהרי"ק (שורש קל"ט) כתב שאין לדרוש דרשות מעצמנו, ועיין בזה יד מלאכי (כלל קמ"ד), ולחיד"א ז"ל שו"ת חיים שאל ח"א (סימן מ"ח ד"ה הנה), ושם ח"ב (סימן ג' ד"ב רע"ב), ובספרו יעיר און (מערכת ד' אות י"ב), ובספר חקרי לב או"ח (סימן פ"ז ד"ה וראיתי דקנ"ד רע"א), ועוד שם או"ח (סימן קי"ב דרל"ב סע"ד), וחקרי לב יו"ד (ח"ב סימן י"ז דל"ב ע"ג), ולנכדו בספר גנזי חיים (מערכת ד' אות נ"ז דס"ד ע"ב), ובספר צפיתית בדבש (דקל"ה ע"ד), ובספר טהרת המים חלק שיעורי טהרה (מערכת ד' אות כ'), ובספר שדי חמד כללי הפוסקים (סימן ט"ז אות נ'), ושו"ת ציון לנפש חיה (סימן נ"ד, וסימן קי"ב אות תי"ב), ובארוכה בשו"ת ימי יוסף בתרא בתשובות הנוספות בסוף הספר (סימן ה' דף ת"כ), ונתבאר היטב במקומו בס"ד.

ומה שכתב הרע"ב ז"ל בפירוש השני: "דיליף ליה מדכתיב שבי, כלומר דבר שהיה שבוי אצלם, והיינו שפחה כי פירוש שבי באדם", והלשון קצת מגומגם, ונראה שהן הם דברי הרמב"ן ז"ל כנ"ל.

ובן מה שכתב בפירוש השלישי דיש כאן ריבוי אחר ריבוי, יש להבין בדיוק מה כאן הריבוי אחר ריבוי, ומדוע נמעט שפחה אחת ולא עבד אחד, או בהמות כדלעיל.

והפירוש האחרון שהביא בשם יש אומרים שדבר זה ממלת שבי נלמד, כי "ראשי תיבות שפחה בת י', כלומר שפחה בת עשר שנים", וגם אם נקבל נוטריקון כסגנון כזה, עדיין תמוה היכן נתבאר ומנין לנו שאותה שפחה היתה **בת עשר**, וכל הדברים, צ"ב.

ובספר שפתי כהן על התורה שם, ראיתי שגם הוא עמד לבאר דרשה זו וכה כתב: "וישב ממנו

שבי. אמרו חז"ל אינה אלא שפחה אחת, וזהו ממנו ממנו ממש, שהכנעני הוא עבד עבדים, ומצא מין את מינו וניעור" ודוק היטב.

והנה כל האמור הוא לפי מדרש חז"ל זה שהביא רש"י ז"ל בפירושו, אבל ראיתי שיש שיטה אחרת לרז"ל, שבתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל שם, תרגם וילחם בישראל וישב ממנו שבי: "ואגח קרבא בישראל ושבא מנהון שביא רבא", וכן הוא בתרגום ירושלמי שם: "ושבא מנהון שביא רבא", הרי שלשיטתם שבו הרבה מישראל ולא רק שפחה אחת. [וראיתי בס"ד שתיבות "וילחם בישראל וישב ממנו שבי", עולים בגימטריא "ששבה הרבה מישראל" ע"ה, ודוק].

ולבאורה מכאן יש לעמוד על הסבר הרמב"ן ז"ל שכתב כיון שבכל מלחמת מצוה של ישראל כשהיו צדיקים לא נפקד מהם איש כל ימי משה, ולפיכך פירשו הכתוב הזה, וישב ממנו השבי שהיה בידו, והיא השפחה הזו ששבו אותה ישראל מהם, ולדברי התרגום הנ"ל ששבו הרבה מישראל מאי איכא למימר, ולא ידעתי מדוע רבינו הרמב"ן ז"ל לא הזכיר לדברי התרגום הזה, שהרי שכבר בא לידו תרגום זה ומזכירו כמפורש לו שם בפירושו לתורה בראשית (ל' כ') ושמות (כ"ח מ"א) ועוד.

עוד אכתוב שמצאתי בספר פנים יפות דברים (כ"ה י"ז) שכתב: "מה שאמר אשר קרך בדרך, הוא מלחמות מלך ערד, שאמרו חז"ל שהוא עמלק ששמע שמת אהרן ונסתלק ענן הכבוד, והיינו כמו שאמרו חז"ל שלא היה שליטה אלא בפליטי ענן, וכן במלחמה שניה דכתיב וישב ממנו שבי היינו שפחה שפלטה הענן" עכ"ל ודוק היטב. [וראיתי שתיבות "וישב ממנו שבי" ע"ה, עולים בגימטריא "זו היא שנפלטה מן הענן"].

ויש לעיין ולברר, מנין שהשפחות היו מחוץ לענן, שמצאתי לרבותינו ז"ל בספר הזהר הקדוש ח"ב (דקצ"א ע"ב) אמרו כן על הערב רב שהם לא היו תחת ענני הכבוד, ועיין בספר שפתי כהן שמות (י"ח כ"ז) ובמדבר (כ' ב'), אבל העבדים והשפחות של ישראל שהיו משרתים ומשמשים אותם, מנין שהם היו מחוץ לעננים, וצ"ב.